

Poliittisesta aluetutkimuksesta konfliktinsäätelyteoriaan

Radikalismi suomalaisen valtio-opin tutkimuskohteena 1950-luvulta 1970-luvulle

PETRI KOIKKALAINEN

ABSTRACT

From a political science of regions to conflict regulation theory. The study of radicalism in Finnish political science from the 1950s to the 1970s

Finnish social scientists across disciplinary borders developed an interest in the special characteristics of their country's regions during the 1950s. Political scientists and sociologists got their main methodological influences from American behavioralism and French political ecology. A central topic of their studies was 'radicalism', which became operationalised as support of Communism, or the party SKDL (Finnish People's Democratic League). The emergence of 'radicalism' had a strong regional bias towards the eastern and northern peripheries of Finland. This article first describes the background and some central results of the 'regional' research program of the 1950s and 60s. Then it will concentrate on the scientific and political interests behind the 'regional' research program. The latter part of the article explains why the program was criticized and partly rejected in the late 1960s. At the same time, the whole study of radicalism was politicised in a way unprecedented in Finnish social science.

Kun sosiologit tässä yhteiskunnassa ovat kiinnostuneet ihmisten poliittisesta käyttäytymisestä, he melkein aina ovat kohdistaneet päämielenkiintonsa kommunisteihin. Vain kommunisteja on pidetty omituisuutena; vain kommunisteja äänestävää työläistä ihmisenä, jonka täytyy olla jollain kiinnostavalla tavalla poikkeava. Antti Eskola (1969, 14).

Noin 1950-luvun puolivälissä suomalaiset yhteiskuntatieteilijät yli tieteenalarajojen kiinnostuivat maan eri alueiden erityispiirteistä. Sosiaalipoliittikan tutkijoista Pekka Kuusi kartoitti tunnetulla tavalla sosiaalisten ongelmien alueellista esiintymistä ja viitoitti tietä myöhemmälle hyvinvointipoliitikalle (Kuusi 1956, 1961). Valtio-opin ja poliittisen sosiologian tutkijoista esimerkiksi Erik Alldardt, Jaakko Nousiainen, Yrjö Littunen ja Onni Rantala paneutuivat suomalaisten poliittisen käyttäytymisen alueellisiin eroavuuksiin. Metodologiset vaikutteensa he saivat pääasiassa kahdesta suunnasta. Niistä tärkeämpi oli uusi amerikkalainen behavioraalinen sosiologia ja politiikan tutki-

mus, joka kohdistui erityisesti poliittisten ideologioiden joukkokannatukseen ja kannattajien sosiologisiin ja psykologisiin tyyppeihin (mm. Adorno ym. 1950; Almond 1954; Eysenck 1954 ja Lipset 1960). Toinen vaikutteiden lähde oli ranskalainen 'poliittinen ekologia', jonka lähtöajatuksena oli vaalitulosten alueellisten vaihteluiden selittäminen (mm. Goguel 1951; Siegfried 1913).

Yhdysvaltalaisissa tutkimuksissa erääksi keskeiseksi tarkasteltavaksi poliittisen käyttäytymisen muodoksi nousi 'radikalismi', joka liitettiin erityisesti kommunististen tai kansallissosialististen oppien kannatukseen sekä niin sanotun autoritaarisen persoonallisuustyyppin esiintymiseen. Suomen oloissa radikalismi operationalisoitiin kommunismin kannatukseksi, käytännön tutkimusaineistoissa yleensä kannanilmaisuiksi SKDL:n puolesta¹.

¹ Esim. Littunen (1960, 152): "Määrittelemme radikalismien operationaalisesti tässä tapauksessa kommunismin kannattamiseksi valtiollisessa elämässä, täsmällisemmin sanotuna Suomen Kansan Demokraattisen Liiton ehdokkaiden

Niin kansallisesti kuin kansainvälisesti ’kommunismin leviäminen’ oli ajankohtainen teema. Kommunistilakien takia Suomen radikaalilla vasemmistolla ei ollut avointa poliittista toimintaa vuosina 1930–44, joten kyse oli myös eräässä mielessä uudesta poliittisesta ilmiöstä. Erityisesti eräät Pohjois- ja Itä-Suomen seudut olivat selvästi kommunismin nousevaa tukialuetta. Tämä havainto herätti politiikkaa seuranneiden kommentaattoreiden ja tutkijoiden mielenkiinnon. Hieman yli vuosikymmenen aikana suomalaiset yhteiskuntatieteilijät julkaisivat aiheesta joukon tutkimuksia, joita tässä artikkelissa kuvaan yhteisellä nimityksellä ’valtio-opin ja poliittisen sosiologian alueellinen tutkimusohjelma’.

Tutkimusongelmani on seuraava: miksi ja miten valtio-opin ja poliittisten sosiologian alueellinen tutkimusohjelma syntyi noin 1950-luvun puolivälissä ja miksi ja miten se problematisoitui 1960-luvun puolivälisestä alkaen. Aihe on merkittävä ainakin seuraavista syistä. Ensinnäkin sotienjälkeisen valtio-opin ja sosiologian tapa hahmottaa Suomen poliittista dynamiikkaa kytkeytyi läheisesti siihen argumentaatioon, jonka avulla perusteltiin useita 1960- ja 70-lukujen laajoja valtakunnallisia poliittisia ratkaisuja, erityisesti aluepolitiikkaa. Tarkasteluni valaisee ’hyvinvointivaltion’ historiallista syntykontekstia ja antaa mahdollisuuden nähdä, millaisten poliittis-yhteiskunnallisten ongelmien ratkaisuna alue- ja hyvinvointipolitiikan toimet esitettiin aikana, jota monet edelleen pitävät aluepolitiikan ja hyvinvointivaltion kehityksen kultakautena. Toiseksi aihe on merkittävä yhteiskuntatieteiden oman historian kannalta. Sen kautta on mahdollista tarkastella behavioraalisen tutkimusohjelman nousua ja myöhempää kritiikkiä tavalla, joka kytkee teoreettis-metodologiset kysymykset hyvin havainnollisesti käytännön politiikkaan. Erityisesti 1960-luvun lopulta alkaen on nähtävissä, kuinka suhtautuminen tieteellistä neutraaliutta tavoitelleeseen poliittisen käyttäytymisen tutkimuk-

äänestämiseksi eduskuntavaaleissa”. Nousiainen (1956, 7) mukaan: ”Suomen kommunisteista puheenollen jakaantuu [puolueen jäsenistö] kahteen osaan: Suomen kommunistisen puolueen ja Suomen kansan demokraattisen liiton jäsenistöön. Kaikkiin näihin ryhmiin kohdistuu jokapäiväisen kielenkäytön nimitys ’kommunisti’.” Vuonna 1944 vasemmistolaiseksi yhteistyöjärjestöksi perustetun SKDL:n neljä keskusjärjestöä olivat Suomen kommunistinen puolue, Suomen naisten demokraattinen liitto, Akateeminen sosialistiseura ja Suomen toverikuntien liitto.

seen politisoitui oloissamme ennennäkemättömällä tavalla.

Radikalismi suomalaisen politiikan-tutkimuksen uutena kysymyksenä

1950-luvun puoliväliin mennessä nuoren polven yhteiskuntatieteilijät olivat alkaneet vahvasti orientoitua behavioraaliseen tiedekäsitykseen, jonka toivottiin vähitellen nostavan myös politiikan tutkimuksen ennustus- ja selityskykyisen tieteen asemaan. Tässä suhteessa taloustieteiden ja psykologian kehitys oli ollut rohkaisevaa, sillä niiden katsottiin jo pystyneen paljastamaan ihmisten käyttäytymisestä tilastollisesti ilmeneviä säännönmukaisuuksia, joita pystyttiin selittämään ja osittain ennustamaan empiriaan perustuvan teorianmuodostuksen kautta. Tieteiden välisessä epävirallisessa työnjaossa valtio-opin tutkimuskohteeksi tuli ’poliittisen käyttäytymisen’ selittäminen ja sitä koskeva teorianmuodostus. Käsitteellisesti tämä merkitsi selvää erontekoa vanhaan oikeustieteitä lähellä olleeseen *Allgemeine Staatslehre* -traditioon, joka keskittyi valtion käsitteen ympärille ja jonka puitteissa tutkittiin esimerkiksi valtion normatiivista oikeutusta (’valtion tarkoitus’), valtioajattelun historiallista kehitystä ja valtiota oikeusjärjestyksenä. 1950-luvun behavioraalisesti suuntautuneet tutkijat suhtautuivat pääasiassa kriittisesti tällaiseen ’metafysiikkaan’, jonka Helsingin yliopiston uusi yleisen valtio-opin professori Jussi Teljo oli virkaanastujaispuheessaan vuonna 1949 nimennyt ”verbaaliseksi askarteluksi”, joka ei voi johtaa ”minkään reaalisen tiedon saavuttamiseen”. (Teljo 1950, 16. Tulkinnoista Nousiainen 1983, 187–193; Palonen 1986, 59–62.) Käyttäytymistieteellinen ote mahdollisti tutkimusongelmien kohdentamisen valtiota ’alemmille’ tasoille, esimerkiksi sosiaaliryhmien tai alueiden ominaisuuksiin.

Jos puheena oleva tutkijapolvi olikin ’teoriassa’ valmis etäännyttämään valtion käsitteestä, eivät he käytännön poliittisilta asenteiltaan olleet erityisen valtiokriittisiä. Uusi poliittinen sosiologia ja poliittinen ekologia² tutkivat poliittista radikalismia ai-

² Ekologiset menetelmät perustuivat lähinnä vaali-, elinkeino-, ansainta- ym. tilastojen analyysiin, ei niinkään henkilöhaastatteluihin. Lisäksi niihin saattoi liittyä historiallista tutkimusta, jonka avulla pyrittiin pääsemään selville alueella vaikuttavista ajattelutraditioista, johtavista henkilöistä jne. Ks. esim. Nousiainen (1956, 7–10; Nousiainen 1960;

kana, jolloin yhteiskuntatieteilijät eivät vielä itse olleet poliittisesti radikalisoituneet. 1960-luvun puolivälin jälkeen suuntauksella oli kannattajia lähinnä sellaisten tutkijoiden keskuudessa, jotka eivät liittyneet radikaaliin vasemmistoon. Erityisesti tarkasteltavana olevan periodin alkuvaiheeseen liittyy tiettyjä selvästi 'kansallisia' painotuksia, jotka vetosivat avoimesti kansalliseen eheyteen ja yhteiskuntakokonaisuuden toimivuuteen. Niinpä esimerkiksi 1950- ja 60-lukujen taitteen *Politiikka*-lehden kirjoituksista välittyy usein käsitys, jonka mukaan 'poliittinen radikalismi' – käytännössä siis asettuminen ideologisesti SDP:stä vasemmalle – oli tutkijoihin nähden ulkopuolinen, selityksen tarpeessa oleva ilmiö. Yleispoliittisesti perustellun problemaattisuutensa takia se oli myös ilmiö, jonka kohtaamiseen järkipärisen ja hyvin toimivan järjestelmän oli varauduttava. Tutkijoiden ja tutkimuskohteen välistä mentaalista etäisyyttä kuvaa esimerkiksi Allardt'n huomio, jonka mukaan kommunismin tutkimuksessa jouduttiin haastattelujen sijasta usein turvautumaan tilastollisiin (ekologiisiin) menetelmiin "due to the reluctance of Communist supporters to openly tell about their party allegiance" (Allardt 1964a, 51). Ne intellektuellit, jotka tunnetusti olivat sosiaalidemokraateista vasemmalla – kuten uutta sosiologiaa ja Teljoa arvostellut Tuure Lehén – eivät puolestaan pystyneet mainittavalla tavalla vaikuttamaan politologien kysymyksenasetteluihin³.

Kysymys ei kuitenkaan ollut siitä, etteikö radikalismiin kohdistunutta intressiä olisi noteerattu esimerkiksi SKP:ssä. Kuten Lehén varsin tarkkänäköisesti kommentoi:

Kysymys on niistä professoreista ja tohtoreista, jotka ovat ottaneet tutkiakseen ja selvittääkseen kommunistisen ja kansandemokraattisen liikkeen joukkokannatukseen vaikuttavia tekijöitä maassamme. Tämänlaatuinen tutki-

Sankiaho 1973). Nousiainen (1956, 8) kuvailee menetelmää: "on verrattava maantieteellisellä pohjalla äänestystuloksia väestön taloudellis-sosiaaliseen rakenteeseen ym. tarkasteltaviksi otettuihin tekijöihin ja yritettävä sillä tavoin saada selville tiettyä mielipidesuuntaa suosivat tai vastustavat tekijät. Tällaista tutkimusmenetelmää, jonka avulla siis tarkastellaan sosiaalisia ilmiöitä ja niiden välisiä kausaalisia ja funktionaalisia suhteita maantieteellisellä pohjalla, nimitetään *sosiaalisesti ekologiaksi*" (viittaus Rudolf Heberle, *Social Movements*, 1951).

³ Huom. kuitenkin Allardt'n (1963, 55–57) suojea vastaus Lehénin kritiikkeihin.

mustyö, jossa pohditaan kommunismin levinneisyyttä milloin missäkin läänissä tai pitäjässä, milloin taas koko maan mitassa, on viime vuosien aikana paisumistaan paisunut. Tästä asiasta kirjoitellaan tohtorinväitöskirjoja, sitä käsitellään ahkerasti akateemisten aikakauslehtien palstoilla, ja korkeakoulujen yhteiskuntatieteellisissä kurssikirjoissa se näyttää muodostuneen kaikkein polttavimpiin kuuluvaksi ongelmaksi.

Mitäpä sanomisen sijaa voisi olla siinä, että poliittiset joukkoliikkeet kiinnostavat yhteiskuntatieteilijöitä. Sehän kuuluu alaan. Silmänpistävää on vain mainitunlaisten tutkimusten yksipuolisuus. Ne näet kohdistetaan aina vain samaan määrättyyn suuntaan, yksinomaan kommunistiseen ja kansandemokraattiseen liikkeeseen, mutta ei vahingossakaan siitä oikealle päin. (Lehén 1961, 5–6.)

Poliittinen radikalismi käytännön ilmiönä kuului siihen empiiristen asiakokonaisuuksien joukkoon, josta Lehénin kritisoimat ammattitutkijat kokivat tietävänsä liian vähän. Jan-Magnus Janssonin luonnehdinnan mukaan Suomen poliittisen elämän kirjoitus oli 1960-luvun taitteessa "edistynyt suunnilleen samalle tasolle kuin Afrikan kartoitus Livingstonen ja Stanleyn aikoihin. Rannikonmuodostus on selvillä ja suurimmat vuorijonot tunnettuja, minkä lisäksi tietyt paikkakunnat ovat jo olleet lähemmänkin tutustumisen kohteena" (Jansson 1959, 6). Janssonia vapaasti tulkiten voi arvela, että radikalismien paikallinen esiintyminen edusti puheena olevalle Helsingin ja Turun yliopistoissa vaikuttaneelle tutkijajoukolle niitä "valtavia valkoisia alueita, rinta rinnan enemmän tai vähemmän mielikuvituksellisten tulkintojen kanssa, jotka kartanpiirtäjät ovat paremman puutteessa vain kuulopuheiden mukaan soveltaneet paperille" (Jansson 1959).

1950- ja 60-lukujen radikalismitutkimuksessa on silmiinpistävää sen kyky ylittää akateemisia ja muita rajalinjoja. Sosiologian ja valtio-opin välinen rajapinta muuttui lähes läpinäkyväksi, mikä ilmeni runsaina yhteisjulkaisuina sekä kirjoittamisena naapuritieteen lehtiin. Metodivalintoja esimerkiksi amerikkalaisen poliittisen sosiologian ja ranskalaisen poliittisen ekologian välillä tehtiin pääasiassa hyvin käytännöllisin perustein, eikä tieteellisiä koulukuntia yleensä käsitetty 'eri kielillä' puhuvina paradigmaattisina yhteisöinä. Yhteistyö oli mahdollista myös yli poliittisten kannatusrajojen; esimerkiksi Allardt julkaisi yhteisiä ar-

tikkeleitä sekä vasemmistolaisina että oikeistolaisina pidettyjen tutkijoiden kanssa.

Radikalismia koskeva alkuperäinen behavioraalinen kysymys oli karkeasti muotoillen seuraava: Mitkä tekijät joidenkin yksilöiden ympäristössä ja kehityksessä selittivät, että he omaksuivat vallitsevista arvostuksista selvästi poikkeavia poliittisia asenteita ja toimintatapoja – että he antoivat vaaleissa äänensä kommunisteille, joista ainakin eräät olivat ilmoittaneet tavoitteekseen vallitsevan yhteiskuntajärjestyksen kertakaikkisen muuttamisen?⁴ Kysymyksen sitominen ideologiseen sanastoon kuitenkin peittää sen yleisemmän sosiaalipsykologisen luonteen. Tarkastelun kohteena olivat myös yleiset vastarintaan, vallitsevista arvoista vieraantumiseen ja sosiaaliseen ulkopuolisuuteen liittyvät asenteet – se, että jotkut yksilöt halusivat vastustaa normeja ja arvoja, joita suuri enemmistö näytti pitävän järkevinä tai kohtuullisina⁵.

Valtio-opin ja sosiologian alueellinen tutkimusohjelma

Suomen oloissa selitystä näytti vaativan erityisesti se, että radikaalinen asennepoikkeama keskittyi tietyille maantieteellisille alueille. Alueellisen näkökulman tarkastelulla oli myös vanhemmat perinteensä. Jo säätyvaltiopäivillä oli huomattu, että Suomen 'poliittinen ilmasto' muuttuu siirryttäessä lännen ja etelän vauraammilta alueilta kohti idän ja pohjoisen periferioita. ”Jos vetää viivan Oulusta Viipuriin, niin saa säännöksi, että idän puolella

on Castrénilaisia [nuorsuomalaisia], lännenpuolella Meurmanilaisia [vanhasuomalaisia], tietysti poikkeuksia lukuunottamatta”, totesi Agathon Meurman muistelmissaan (1909, sit. Rantala 1970, 5). Varhaisen yksikamarisen eduskunnan ja itsenäisyyden alkuvuosikymmenten aikana mainittu maantieteellinen jako pääpiirteissään säilyi (mm. Jutikkala 1949, kartat 69 ja 70).

Sotien jälkeen ensimmäisen puolueiden joukkokannatusta koskevan selkeästi alueellisen tutkimuksen teki Jaakko Nousiainen, jonka väitöskirja *Kommunismi Kuopion läänissä* (1956) pyrki selvittämään kommunismin kannatuksen alueellisia vaihteluita Pohjois-Savossa ja Pohjois-Karjalassa. Sosiologit keräsivät pian tämän jälkeen, vuonna 1958, Allardtin johdolla laajan haastatteluaineiston, johon perustuvat tutkimukset tekivät suomalaista radikalismitutkimusta tunnetuksi myös kansainvälisissä piireissä. Nousiaisen, Allardtin, Littusen ja (1960-luvulta alkaen) Rantalan tutkimukset muodostavat alueellisen radikalismitutkimuksen keskeisen kirjallisuuden. Allardt oli kuitenkin 1960-luvun puolivälistä alkaen myös henkilö, joka ehkä eniten vaikutti tutkimussuuntauksen vähittäiseen hiipumiseen.

1950-luvun lopulla Allardt oli kuitenkin tehnyt havaintoja, joiden mukaan maan poliittinen jakautuneisuus olisi sodanjälkeisinä vuosina ollut kärjistymässä entuudestaan. Pohjoisen maaseutukunnissa oli samanaikaisesti suurin kommunismin prosentuaalinen kannatus, suurin kommunismin kannatuksen lisäys vuosina 1948–58 ja suurin henkilöä kohden laskettujen tulojen kasvu vuosina 1950–56. Toisaalta väestön tulot olivat pohjoisessa edelleen maan alhaisimpia ja tuloerot maan pienimpiä. (Allardt 1964a, 62.) Nousiainen tutki väitöskirjassaan Pohjois-Savo, joka oli 1920-luvulla ja vuoden 1945 vaaleissa ollut erittäin vahvasti 'punaista' aluetta. Allardtin tutkimusaineiston valossa myös Oulun ja Lapin läänit olivat nyt muuttamassa punaisiksi ja itse asiassa jopa 'radikaalimmiksi' kuin Pohjois-Savo, joka vuoteen 1954 mennessä olikin alkanut näyttää kasvavassa määrin 'vaaleanpunaiselta' tai maalaisliittolaiselta (Nousiainen 1956, kuvat 10–17 sivuilla 49–54, 'värimääritelmät' Nousiaisen). Asian teoreettista kiinnostavuutta lisäsi se, että syrjäisten ja sosiaaliselta eriytymiseltään alhaisten seutujen 'korpikommunismi' ei vastannut yleisiä käsityksiä kommunismista järjestäytyneen ja luokkatietoisien teollisuustyöväestön ideologia.

⁴ Vrt. esim. Nousiaisen väitöskirjan tehtävänäasettelu (Nousiainen 1956, 7): ”Tässä tutkimuksessa ei käsitellä kommunistista puoletta puoluejärjestönä, vaan se kohdistuu uloimpaan kehään, äänestäjäjoukkoihin, ja yrittää saada selville olosuhteita, joiden vaikutuksesta ihmiset antavat vaaleissa kannatuksensa kommunistille. Näiden paljastaminen ei tietenkään ole vielä lopullinen vastaus, jos vastattavaksi on asetettu kysymys: Miksi ihmiset äänestävät vaaleissa kommunisteja? Viime kädessä olisi silloin päästävä perille näiden olosuhteiden aiheuttamista sielunelämän reaktioista, joiden tuloksena ovat yksilöiden radikaaliset asenteet, ja niiden tutkiminen kuuluu jo psykologian aihepiiriin [...] Tässä tutkimuksessa ei siis ole mahdollista saada välitöntä kosketusta tuohon kausaalisuuden ketjun keskeiseen renkaaseen; pystymme näkemään vain edelläkäyvät olosuhteet ja niiden tuottaman lopputuloksen, poliittisen käyttäytymisen.”

⁵ Vrt. Littusen ongelmanasettelu (1960, 151): ”Tämän tutkimuksen tarkoituksena on selvittää, millä tavalla sosiaaliset aktiivisuustekijät vaikuttavat asenteen jyrkistymiseen, radikalismiin syntymiseen.”

Onni Rantalan vuonna 1965 julkaistu *Suomen poliittiset alueet I*⁶ tarjosi koko maata koskevan 'poliittisen kartan', jota käsittelen lyhyesti ennen kuin palaan Nousiaisen sekä Allardtin ja Littusen varhaisempiin ja yksityiskohtaisempiin tutkimustuloksiin. Rantalan tutkimus vahvisti vuosien 1907–58 eduskuntavaalien tuloksiin perustuen vanhan oletuksen siitä, että maa jakautuu "kahteen poliittiseen 'perusilmastoon', radikaalimpaan itään ja pohjoiseen sekä vanhoillisempaan etelään ja länteen; edellisellä valitaan porvariston ja vasemmiston piiristä radikaalimpi vaihtoehto ja jälkimmäisellä valinta osuu useammin ryhmittymän vanhoillisempaan siipeen" (Rantala 1970, 31). Suomen poliittisessa kartastossa oli kiinnostavaa juuri se, että maa ei jakautunut yksiselitteisesti vasemmistolaiseen ja oikeistolaiseen alueeseen kuten eräät muut valtiot, vaan että sekä vasemmistosta että oikeistosta 'radikaalimmat' vaihtoehdot menestyivät idässä ja pohjoisessa – etelässä ja lännessä siis sosialidemokraatit, kokoomus, ruotsalaiset ja liberaalit, pohjoisessa ja idässä maalaisliitto (myöhemmin myös vennamolaiset) sekä kommunistit (ja myöhemmin SDP:sta eronnut TPSL). Tätä jakautuneisuutta kuvattaessa on tullut tunnetuksi niin sanottu radikaalisuusakselin käsite (esim. Sankiaho 1970, 196; Nousiainen 1998, 54).

Rantala määrittä maalaisliiton kannatuksen ydinalueiksi Pohjanmaan, siihen maantieteellisessä yhteydessä olevan Kainuun sekä eteläisen Lapin, joista viimeksi mainitussa puolue oli kaikkein hallitsevimmillaan⁷ (60,6 % äänistä v. 1919–58). Kommunistien tukialueita olivat Turun kupeessa oleva pieni 'teollisuuskommunistinen' keskittymä sekä laajemmat ja maatalousvaltaisemmat Pohjois-Savo, Kainuu⁸, Oulun ympäristö ja Kemi⁹ sekä Perä-Lappi. Vain pohjoisesta löytyi kommunistien niin selvästi hallitsemia paikalliskeskittyymiä, että niitä tutkimuksen koko aikavälillä saattoi pitää käytännöllisinä enemmistöalueina. Tällaisia aluei-

ta olivat Oulun eteläpuolella Kempele, Oulujoki ja Oulunsalo sekä Lapin luoteisosassa Kittilä ja Kolarin. (Rantala 1970, 56–57, 64–67, 41.)¹⁰

Rantala kiinnitti huomiota poliittisten voimasuhteiden muutoksen nopeuteen ja erityisesti SKDL:n (Rantalan termein 'kommunistisen ryhmän') kannatuksen vahvistumiseen. Vuoden 1958 eduskuntavaaleissa – viimeisissä Rantalan tutkimissa vaaleissa – SKDL oli saanut kaikkien aikojen suurimman absoluuttisen äänimääränsä (450 506) ja 50 kansanedustajaa (23,2 % äänistä)¹¹. Suurin puolue sosiaalidemokraatit sai vain yhden edustajan enemmän kuin kansandemokraatit (24,9 % äänistä). Eduskunnassa oli vasemmistoenemmistö; sosiaalidemokraattien tosin katsottiin olevan monessa suhteessa 'toisella puolella' kuin kommunistien. Sotia edeltävinä vuosina ääri-vasemmisto oli saanut enimmillään 'vain' 27 kansanedustajaa (14,8 % äänistä v. 1922). Näytti siltä, että vuonna 1944 uudelleen laillistettu SKP – nyt SKDL:n järjestösateenvarjon alla – oli pystynyt nopeasti laajentamaan nimenomaan alueellista kannatuspohjaansa. SKDL:n kannatuksen vahvistuminen erityisesti Oulun ja Lapin lääneissä oli suurelta osin sotien jälkeisen ajan ilmiö, ja mikäli

⁶ Rantala aloitti tutkimuksensa vuonna 1960. Tulokset julkistettiin ensimmäisen kerran vuonna 1965, tässä on viitattu 1970 julkaistuu uudistettuun versioon.

⁷ Karjalan kannasta lukuun ottamatta – myös luovutetut alueet olivat mukana Rantalan tutkimuksessa, mutta ohitan tässä sitä koskevat tiedot.

⁸ Tutkimuksessa Suomen kommunistisin kunta oli Kajaanin maalaiskunta, 50 % äänistä, tarkastelujaksoilla 1922–29 ja 1945–58.

⁹ Kemi puolestaan oli Suomen kommunistisin kaupunki, 45 % äänistä tarkastelujaksoilla 1922–29 ja 1945–58.

¹⁰ Seuraava Lapin aluetta koskeva tiivistelmä antanee kuvan Rantalan käyttämistä 'ekologisista' selityspenusteista. Maalaisliiton kannatus seurasi "keskeisiä liikenneväyliä, Kemistä Ylitorniolle johtavia jokilaaksoja, rautateitä ja maanteitä, sekä Rovaniemeltä ja Kemijärveltä Kuusamoon suuntautuvia yhteyksiä". Liikenteellinen kontaktiverkko yhdessä hallinnollisten rajojen kanssa selitti kannatusalueen muodon ja sijainnin (Rantala 1970, 57). Kommunistien pohjoisia tukialueita puolestaan oli kaksi: ensimmäinen alkoi "etelästä Pulkkilasta, kulkee Oulun ja Kemin kautta pitkin Pohjanlahden perukkaa ja Ruotsin rajaa sekä päättyy Kolarin kuntaan" (Rantala 1970, 66). Myös tässä tapauksessa liikennesuunnat selittivät puolueen kannatusta, joka laski "heti, kun edetään rautateistä ja maanteistä sivummalle" (Rantala 1970). Toinen kommunistien pohjoisista tukialueista oli laaja Perä-Lappi (Kittilä, Sodankylä, Salla, Pelkosenniemi, Savukoski, Inari ja Utsjoki), joka ei ollut keskittynyt selkeän kaupunkikeskuksen ympärille (vrt. 1950- ja 60-lukujen Kuopio, Kajaani ja Kemi vahvoina vasemmiston 'tukikohtina'), eikä sitä myöskään voinut selittää liikenneyhteyksien läheisyydellä. Perälappilainen kommunisti olikin luonteeltaan 'epätyypillistä' ja kysymyksiä herättävää.

¹¹ V. 1945 vaaleissa prosenttiosuus oli korkeampi, 23,5, mutta äänimäärä pienempi, 398 618. Edustajia puolue sai yhtä vähemmän. V. 1948 vaaleissa kannatus laski 20,0 prosenttiin, mutta vuosina 1948–58 SKDL:n absoluuttinen ja prosentuaalinen kannatus oli jatkuvassa nousussa.

suuntaus jatkuisi samanlaisena, olisi alueen ”poliittinen perusväri muuttumassa” (Rantala 1970, 22, sama havainto koski myös tiettyjä Varsinais-Suomen alueita). Sotia edeltävänä aikana idän ja pohjoisen syrjäiset kunnat olivat kuuluneet äänestysaktiivisuudeltaan maan hiljaisimpiin, mutta nyt ne olivat nousseet tilastojen kärkeen. (Allardt 1964a, 50.)¹² Näiltä syrjäisiltä alueilta mobilisoidut ’uudet’ äänestäjät näyttivät suosivan nimenomaan radikaaleja vaihtoehtoja. Kuten Rantala toteutti:

Kommunismi on voimakkaimmillaan ja jossain määrin myös luonteeltaan omaleimaista tällä harvaanasutulla metsä- ja pienviljelysvaltaisella alueella, missä sosialismin traditiot ovat heikommat kuin etelässä mutta eivät suinkaan olemattomat: yksikamarisen eduskunnan ensimmäisissä vaaleissa sosiaalidemokratia tuli esiin juuri samoissa osissa Pohjois-Suomea, joilta kommunistien ryhmä on sittemmin saanut korkeimmat äänimääränsä. Nähtävästi SDP ei kuitenkaan kyennyt systemaattisella järjestö- ja valistustyöllä luomaan pohjoisessa sosiaalidemokraattisia perinteitä, mistä syystä SKDL pystyi toisen maailmansodan jälkeen tavallista paremmin käyttämään hyväkseen pohjoisten seutujen maaperässä piilevää radikaalisuutta. Lyhyessä ajassa se nosti kommunismin kannatuksen uusiin lukemiin, joskaan ei täälläkään enemmistöön saakka, missä asemassa alueella on yleensä maalaisliitto. (Rantala 1970, 53.)

Nousiaisen väitöskirjan tavoitteenasettelu oli alueellisesti rajatumpi, mutta menetelmänsä ja aineistotyyppiensä osalta teos oli Rantalan tutkimusta monipuolisempi. Nousiaisen tavoitteena oli selittää, miksi kommunismi sai runsaasti kannatusta Pohjois-Savossa, mutta jäi heikoksi olosuhteiltaan monin tavoin samankaltaisessa Pohjois-Karjalassa. Tutkimuksen metodologisia ratkaisuja voi luon-

nehtia ennakkoluulottomiksi. Nousiainen eteni maaperän ja pinnanmuodostuksen eroista paikallishistoriaan, henkilöhaastatteluihin sekä vaalitulosten ja sosioekonomisten tekijöiden tilastolliseen analyysiin. Syvällisemmän tarkastelun kohteeksi Nousiainen otti ne selitysmallit, jotka tutkimuksen edetessä näyttivät johtavan hedelmällisimpiin lopputuloksiin. Lopullisten tutkimustulosten mukaan Savon ja Karjalan eroa selittivät parhaiten poliittisten perinteiden erilaisuus ja erot väestön sosiaalisessa rakenteessa. Kommunismin kannattajajoukko koostui lähes yksinomaan pienviljelijöistä ja metsätyömiehistä, mutta vain Savossa oli niin vahvoja kommunistisia paikallistraditioita, että useimmat tähän luokkaan kuuluvista ’ryhtyivät kommunisteiksi’. Karjalan puolelta vastaavat perinteet olivat puuttuneet. (Nousiainen 1956, 127, 134.) Tilannetta kärjisti myös se, että Savossa suurtilalliset olivat olleet hallitsevassa asemassa ja loisiväestön osuus oli suuri. Tämä oli luonut edellytyksiä näkyville varallisuus- ja intressieroille ja köyhän väestön katkeroitumiselle. Pohjois-Karjalassa elinkeinorakenne oli pitkään ollut vähemmän kärjistynyt ja ’terveempi’. Tärkeäksi selittäväksi tekijäksi kohosi myös maantieteellinen ja sosiaalinen eristäytyneisyys:

Suuret osat lääninä ovat kaukana kaupungeista ja muista asutuskeskuksista, ja miltei jokaisessa kunnassa on eristettyjä nurkkauksia, joiden yhteydet ulkomaailmaan ovat huonojen teitten ja muutamien puhelimien varassa ja joiden katsotaan olevan ’Jumalan selän takana’. Tuntuu luonnolliselta, että nämä olosuhteet ovat vaikuttaneet tuollaisten seutujen väestön ajatustapaan synnyttäen oppositioasennetta yhteiskuntaa kohtaan, varsinkin kun jokapäiväinen toimeentulo ei ole suinkaan helppoa. (Nousiainen 1956, 149.)

Nousiainen spekuloi jonkin verran myös kommunismin ja uskonnollisten herätysliikkeiden välisellä yhtäläisyydellä – että molemmat ”vetoavat voimakkaasti herkkiin tunteisiin ja antavat lopullisen selityksen, ehdottoman totuuden sekä lupauksen paremmasta elämästä ’tulevassa valtakunnassa’ köyhissä ja karuissa oloissa eläville uskovaisille” (Nousiainen 1956, 78, vrt. 147–8). Tätä hän ei kuitenkaan kelpuuttanut ainakaan yksinomaiseksi tai ratkaisevaksi selitykseksi¹³.

¹² Rantala huomauttaa, että Lapissa äänestysaktiivisuutta alensi ”väestön aina 1940-luvun loppupuolella saakka jatkuneen poliittisen passiivisuuden ja erityisesti saamelaisien äänestyshaluttomuuden ohella [...] yhden edustajan vaalipiiri 1907–38, johon Sallaa lukuun ottamatta kuuluivat kaikki kommunistisen ydinalueen kunnat. Porvaristo oli tässä vaalipiirissä vahvassa enemmistöasemassa ja etukäteen niin varmana pidetty voittaja, että vasemmistolaisia jättäytyi vaaleista pois. Niinpä vuonna 1936 äänestysprosentti oli Lapin vaalipiirissä vain 44,5, kun se eteläisessä naapurissa, Oulun pohjoisessa vaalipiirissä, oli jo 60,4 ja koko maassa 62,9.” (Rantala 1970, 126.)

¹³ Virikkeen pohdintaan antoi Toivo Karangon artikkelisarja ”Poliittisen mielipiteen muodostuksesta Pohjois-

Littusen tekemä haastattelututkimus 23–29-vuotiaasta väestöstä antoi lisävahvistusta tulkin-
nalle, jonka mukaan suomalainen kommunismi ei
tyypillisimmillään ollut urbaania ja avantgardistista
”rajua, jyrkkää voimaa” (Littunen 1960, 162),
vaan että se pikemminkin seurasi tiedollisesta ja
sosiaalisesta marginaalisuudesta. ”Väestöryhmis-
sä, joiden tietoyhteydet yhteiskuntaan ovat heikot,
mutta omiin vertaisiin hyvät, lisääntyy radikalismi”,
kuului eräs hänen johtopäätöksistään (Littunen
1960, 182). Tämä tuki Nousiaisen esittämää
näkemystä kommunismin hyvistä kasvuedellytyk-
sistä pienissä syrjäisissä paikallisyhteisöissä, joissa
”yksityisen henkilön suorittama mielipiteen-
muokkaus” saattaa nousta ratkaisevaksi tekijäksi
(Nousiainen 1956, 141). Erityisesti Pohjois-Suo-
messa radikalismien leviäminen ja levittäminen liit-
tyi myös kausiluontoisiin savottatöihin, joissa koh-
tasivat sekä paikallinen juurettomuus, taloudellinen
epävarmuus että kiinteän sosiaalisen ryhmän
ja ’agitaattorien’ vaikutusmahdollisuudet (Allardt
1964a, 58, myös Nousiainen 1956, 139).

Allardtille idän ja pohjoisten kommunistienem-
mistöisten kuntien suuri äänestysvilkkaus oli kiin-
nostava ilmiö, sillä yleensä äänestysaktiivisuuden
oletettiin olevan ”positively correlated with general
social activity, and with intellectual activity”
(Allardt 1964a, 61). Tämä oletus ei kuitenkaan
näyttänyt pitävän paikkaansa idässä ja pohjoises-
sa, jossa äänestysaktiivisuus oli likimäärin *ainoaa*
mitattua sosiaalista tai intellektuaalista aktiivisuutta,
jonka kommunismitutkijoiden mittarit rekisteröivät
(etelässä ja lännessä tilanne oli jälleen toinen,
mts.). Littusen tutkimuksessa havaittiin, että
kansandemokraatteja äänestäneillä 23–29-vuotiailla
työläisäänestäjillä ”tiedollinen passiivisuus on
yhteydessä poliittisen vasemmistoradikalismien
kannatukseen” (Littunen 1960, 161; tiedollista ak-

tiivisuutta mitattiin lukemisharrastuksen ja radion-
kuuntelun avulla). Lisäksi heillä esimerkiksi oli
keskimäärää (ja sosiaalidemokraatteja) enemmän
ongelmia paikallisyhteisöön ja ikätovereihin so-
peutumisessa sekä isäsuhteessa (Littunen 1960,
170–173, 177). Tosin Nousiaisen tutkimassa Poh-
jois-Savossa oli kommunistien äänestäminen pai-
koitellen niin tavallista, että kannattajat eivät poliittisen
asenteensa takia voineet tuntea itseään ulko-
puolisiksi, vaan olivat ”jokapäiväisessä kanss-
käymisessä puheliaita ja seurallisia ja hyvissä vä-
leissä naapureidensa ja työtovereidensa kanssa;
'aivan tavallisia savolaisia', kuten useat henkilöt
mainitsivat”. Sen sijaan ”[s]osiaalinen eristynei-
syys ja katkeruus tulevat ilmi heidän suhteessaan
kansalliseen yhteisöön ja sen eri ryhmiin.” (Nousiainen
1956, 150.)¹⁴ Suopeamielinen paikallisyhteisö ei
Nousiaisen mukaan kuitenkaan Savossa edistänyt
vakavaa ideologista harrastusta. Tässä lainatuista
tutkijoista hän ehkä kaikkein suorasanaisimmin
määritteli korpikommunismien anti-intellektuaaliseksi
ilmiöksi:

Tällaisella metsäkommunismilla ei ole sanotta-
vasti aatesisältöä. Itäsuomalainen kommuniste-
ja kannattava pienviljelijä ja metsätyömies ei
tunne kommunismin ideologiaa eikä ole kiin-
nostunut siitä; hän on kiinnostunut ennen kaik-
kea aineellisten olojensa kohottamisesta, ja tyy-
tymättömänä ja katkerana elämänsänsä hän
antaa tukensa kommunistiselle puolueelle us-
koen sen taistelevan tehokkaimmin hänen ja
hänen ryhmänsä ”lyhyen tähtäimen” tavoitteiden
saavuttamiseksi. Hän ei välitä ottaa selvää
siitä, minkälaiseksi hänen elämänsä muuttuisi,
jos kommunistit pääsisivät valtaan, ja tuskinpa
häneen voidaan tämäläisillä argumenteilla
sanottavasti vaikuttaa; hänellä on epämääräinen
tunne siitä, että ratkaiseva muutos ei missään
tapauksessa huononna hänen asemaansa, ja
joka tapauksessa se vie hänet niiden ”herrojen”
yläpuolelle, joiden armeilla hän nyt katsoo ole-
vansa. Jos haluaisimme sijoittaa tämän kom-
munismin johonkin osaan ruumista, niin se on

Suomessa”, *Helsingin Sanomat* 28.8., 31.8. ja 1.9.1955.
Nousiaisen parafraasi ja kommentti: ”[Karangon käsityksen
mukaan] laestadiolaisuus on suoranaisesti edistänyt kom-
munismin leviämistä pohjoiseen jättämällä sadan vuoden
aikana pysyvät jälkensä Lapin kansan olemukseen ja luon-
teeseen. Hän sanoo sen kasvattaneen pyrkimystä ehdotto-
man totuuden etsimiseen ja taipumusta siitä jyrkästi kiinni-
pitämiseen ja kaikkien muiden tuomitsemiseen. Karangon
todistelut eivät kuitenkaan tunnu vakuuttavilta, niin varma
kuin hän asiastaan onkin. Hänen esittämänsä argumentit rajoittuvat
itse asiassa selittämään kommunismin pysyvyyttä Pohjois-Suomessa,
mutta ei sen leviämistä sinne.” (Nousiainen 1956, 77–78.)

¹⁴ Myös Nousiaisen seuraava kommentti kuvaa 1950-luvun
asenneilmastoa: ”Usein kuulee ihmeteltävän, kuinka elämänmyönteiset
savolaiset voivat olla niin vastaanottavaisia kommunismille.
Tällöin on kysyjälle oletettavasti muotoutunut mielikuva
kommunistista ’aatteen läpikulkemana’ henkilönä, joka tuntee
vihaa ja katkeruutta lähintäkin ympäristöä kohtaan ja kuuluu
kokonaan yhteiskunnan ulkopuolelle.” (Nousiainen 1956, 149.)

pikemminkin vatsassa ja sydämessä¹⁵ kuin päässä. (Nousiainen 1956, 152).

Teoreettiseksi selitykseksi vaaliaktiivisuuden vilkkauteen ja muun aktiivisuuden vähäisyyteen tarjosi Littunen kantaa, jonka mukaan "[p]assiivisetkin henkilöt, joita on vaikea saada mukaan järkipohjaiseen toimintaan, voidaan innostaa tunne-osallistumiseen" (Littunen 1960, 183). Poliittisen protestin ilmaiseminen saattaisi olla emotionaalisesti palkitsevaa, päämäärä sinänsä. Hän palasi teemaan uskonnollisten ja poliittisten liikkeiden välisistä sosiaalisista yhtäläisyyksistä ja päätyi vertaukseen: "Radikalismia voidaan tunteenomaisen sisältönsä puolesta nimittää yhteiskunnasta vieraantuneiden ryhmien uskonnoksi" (Littunen 1960, 184). Hän vertasi aineistossaan esiintyvää suomalaista radikaalittyyppiä Mertonin 'paikallisaktiiviseen henkilötyyppiin', joka "on kiinnostunut ihmissuhteista ja ryhmätoiminnasta niiden itsensä vuoksi, hän saa tyydytyksensä esim. yhteisistä juhlista, kulkueista ja joukkomielenosoituksista" ja "on mukana tunteellaan, ei aivoillaan". "On myös rationaalisia kommunisteja", Littunen totesi, "mutta tutkimustuloksemme kommunismin kannattajajoukkojen tiedollisesta (rationaalisesta) passiivisuudesta ja sosiaalisesta (tunteeomaisesta) aktiivisuudesta viittaa siihen, että tunnepohjainen tai Mertonin kielellä paikallisaktiivinen radikaalittyyppi on meillä vallitsevana." (Littunen 1960, 183.) Hän kutsui 'tunnepohjaista' radikalismia *ekspressiiviseksi* (ilmaisulliseksi) ja 'järkipohjaista' *instrumentaaliseksi* (edistäväksi).

Allardt'n tutkimukset vuonna 1958 kerätystä aineistosta antoivat suomalaisesta kommunismista kaksijakoisen tulkinnan. Korpikommunismi oli vain osatotuus ilmiöstä, sillä SKDL:n kannattajat Pohjois- ja Itä-Suomessa olivat tilastojen valossa hyvin erilaista väkeä kuin aatesisarensa ja -veljensä Etelä- ja Länsi-Suomessa. Korpikommunismia luonnehtivat perinteisen elämäntavan häviämisestä seuraava vieraantuminen ja eristäytyminen, maantieteellinen syrjäisyys, uskonnon merkityksen väheneminen, taloudellisen muutoksen nopeus, sosiaalinen epävarmuus ja muuttoliike. Etelä-

suomalainen 'teollisuuskommunismi' puolestaan liittyi perinteisiin (teollisuus)yhteisöihin, joissa olot olivat vakaat, arvot vakiintuneet ja sisäiset kontaktit vilkkaat, mutta joissa eristäytyminen tapahtui suhteessa 'koko yhteiskunnan' arvoihin (Allardt 1964a). Samaan suuntaan oli viitannut myös Littunen, jonka mukaan Suomessa saattaisi esiintyä 'kahdentyyppisiä radikaaleja', kuitenkin niin, että "aktiivinen tyyppi missä tahansa radikaalisessa liikkeessä, ja erityisesti kommunistisessa, olisi tilastollisesti varsin harvinainen, jolloin ryhmän passiivinen enemmistö sävyttäisi tilastollisia tarkasteluja" (Littunen 1960, 168). Allardt'n mukaan kommunistien äänestämällä oli juuri pohjoisessa ja idässä selvä protestiosallistumisen luonne, joka ei liittynyt muuhun poliittiseen tai yhteisölliseen aktiivisuuteen. Tähän maantieteelliseen erotteluun tukeutuen kiinnitti Nousiainenkin myöhemmin huomiota siihen, että Littusen väite tunnepohjaisen radikalismien vallitsevuudesta Suomessa "is evidently regionally-bound and may, perhaps, be a reflection of conditions in other than distinctly industrial areas" (Nousiainen 1969, 249).

Keskeisiä selitettäviä asioita poliittisten alueiden tutkimuksessa olivat poliittisen joukkokannatuksen maantieteellinen leviäminen ja 'juurtuminen', tai vaihtoehtoisesti 'maaperän' huono vastaanottavuus jollekin aatteelle ja sen vetäytyminen alueelta. Kannatuksen leviämistä selitettiin mm. vesireittien, rauta- ja maanteiden sekä luonnonesteiden ja hallinnollisten rajojen avulla. Jossain määrin huomionarvoisia ovat myös Rantalan terminologian sotilasstrategiset piirteet (esim. 'erillispesäke', 'eteneminen', 'tukikohta', 'elintila'). Vaikuttaa selvästi siltä, että puoluepolitiikka käsitettiin paitsi ideologisilla myös maantieteellisillä rintamalla käytäväksi kamppailuksi¹⁶. Kuten Rantala totesi, "Etäisimpiä asemia on ilmeisesti vastoin käymisten kohdatessa ollut vaikeinta puolustaa ja menestyksen aikoina puolueen on vuorostaan ollut helpointa edetä juuri raja-alueilla, sillä alueen sisäosissa kannatustaso on ehditty nostaa korkeaksi" (1970, 134.) Välillä politiikanteko muistutti piiritystilannetta: "Saa todellakin sen vaikutelman, että

¹⁵ Vuonna 1969 ilmestyneessä englanninkielisessä kommunismitutkimuksen katsauksessaan Nousiainen kirjoittaa (249): "The attitude of this type of person could be called 'communish [sic] of the heart' – vatsan poisjättäminen antaa metaforalle huomattavasti positiivisemmän sävyn.

¹⁶ Tähän on ainakin kaksi helppoa elämäkerrallista selitystä: Rantalan upseerinura ja sodanaikainen toiminta rintamalla sekä hänen myöhempi työnsä kokoomuksen keskuksitoimistossa järjestösihteerinä. (Borg ym. 2002, 14 ja 168.)

Turun seudun kommunistien tukikohta melko jyrkkäräjäisesti eroaa ympäristöstään. Alue on muiden poliittisten voimien melkoisessa puristuksessa, sillä saariston suunnassa on vastassa ruotsalainen kansanpuolue, pohjoisessa maalaisliitto ja etelässä sosiaalidemokraattinen ryhmä” (Rantala 1970, 64). Myös Nousiainen väitöskirjassa Savon ja Karjalan maakuntarajaa tarkasteltiin nimenomaan kommunismin mahdollisen maantieteelliseen etenemisen kannalta. Toinen merkittävä analogioiden lähde oli kasvinviljely: toistuvasti puhuttiin esimerkiksi kommunismin kasvovoimasta ja juurtumisedellytyksistä, jotka olivat syrjäisten seutujen ’poliittisen ilmaston’ ja ’maaperän radikaalisuuden’ tulosta.

Myöhemmän tutkimuksen valossa käsitys korpikommunistien ’tiedollisesta passiivisuudesta’ on melko harhaanjohtava. Syrjäseutujen kommunisteilla oli usein esimerkiksi omaa julkaisuutoimintaa ja opintopiirejä ja he saattoivat olla ylpeitä juuri muuta väestöä korkeammasta lukeneisuudestaan. Pyrkimyksenä oli kuitenkin korostaa tällaisen toiminnan omaehtoisuutta suhteessa porvarilliseen julkisuuteen, johon saatettiin suhtautua passiivisesti. Myös työväenliikkeen järjestöhistoria ja vuosien 1917–18 tapahtumat noudattelivat esimerkiksi Lapissa pääasiassa samaa mallia kuin muualla maassa. Joukkokannatusta ei siis toisen maailmansodan jälkeen luotu tyhjistä, vaan se hyvin suurelta osin perustui jo 1900-luvun alkuvuosikymmenistä lähtien vallinneeseen vahvaan järjestötoiminnan traditioon. (Aatsinki 2003; Jaakkola 2003; Puuronen 1998; Viljanmaa 2002.)

’Kysymys lojaalisuudesta’: tutkimusohjelman käytännölliset intressit

1950-lukulaiset tutkijat viittasivat melko usein ajan ’yleiseen mielipiteeseen’ (esim. Nousiainen 1956, Littunen 1960), jossa kommunismi nähtiin enimmäkseen sisä- ja ulkopoliittisena uhkana. Tutkijoiden itsensä kommunismiin tai kommunisteihin liittämät adjektiivit – syrjäytynyt, kouluttamaton, juureton, ekspressiivinen, emotionaalinen – eivät olleet tässä suhteessa ainakaan rauhoittavia. Tutkimukset vihjasivat enemmän tai vähemmän suoraan tulkintaan, jossa kommunismin rivikannattajien ideologinen tietämättömyys ja johdateltavuus voisi SKDL:n vahvistuvien parlamentaaristen valtaosuuksien kautta antaa avaimet käteen

kommunistien ideologisesti tietoiselle etujoukolle. Varsinaisten tutkimustekstien sävy oli kuitenkin yleensä tieteellinen ja neutraalisuutta tavoitteleva. Myöhemmässä haastattelulausunnossa Nousiainen ilmeisen aiheellisesti korostikin ”lehtikirjoittelun ja valtio-opillisen tutkimuksen eritasoisuutta” (Paakkunainen 1985, 338).

Varsin pitkälle voinee yhtyä myös Kari Paakkunaisen arvioon, jonka mukaan ”kommunistien aktiivisuuden ’sosiologinen’ selittäminen ja palauttaminen hyvin irrationaaliin tekijäryhmiin oli yhteinen piirre kaikille 1950-luvun kommunismitutkimuksille [...] Tulkintatapa oli yleinen kaikessa vaali- ja puoluesosiologisessa tutkimuksessa – mikä osoittanee, ettei kyse ollut vahvan asenteellisesta kommunisminvastaisuudesta” (Paakkunainen 1985, 339).

Tulkintatavan ja terminologian lainaamisella selittynee osittain myös se nykylukijaa oudokuttava seikka, että puolueen kannatuksesta puhuttiin ”poikkeavuutena” tai ilmiönä, joka mahdollisesti seuraa nuoruusajan ”neuroottisesta paineesta” tai jopa ”älyllisestä vajavuudesta tai sielullisista häiriöistä” (Littunen 1960, 162, 164–165). Joka tapauksessa tällainen kielenkäyttö – varauksellisenakin, kuten Littusella – antaa oikeutusta tulkinnalle, jonka mukaan 1950- ja 60-lukujen taitteen sosiaalitieteessä sosiaalidemokraatti tai maalaisliittolainen edusti normia, kommunisti normin kautta määriteltävää poikkeusta. Samalta kannalta ymmärrettävää oli myös Lehénin vuonna 1961 sosiologeihin suuntaama kritiikki – ”he tutkivat tyyppejä”. Hän rinnasti – eikä täysin vailla perusteita – porvarien tutkimukselliset ja käytännölliset intressit: ”Huomattakoon jälleen tuo uusi hieno tieteellinen muotisana: vetäytyvä tyyppi. Se on samaa mitä porvarilliset kenttäagitaattorit tarkoittavat puhuessaan ’kyräilevistä’, ’katkeroituneista’, ’traagillisista’, ’synkkäkasvoisista’ jne. tyypeistä. Jotkut tutkijat puhuvat kommunismin kannattajien ’neuroottisesta eristäytyneisyydestä’.” (Lehen 1961, 15.)

Tutkijoiden voimakasta mielenkiintoa kommunismiin ei voikaan selittää pelkästään ’tieteellisillä’ tai metodologisilla argumenteilla. Tämä siitä huolimatta, että suuri osa tutkijoista on varmasti kokenut tekevänsä ’puhdasta’ tiedettä, ei politiikkaa. Tutkimusongelmat nousevat aina jossain määrin ajan yleisistä poliittisista suhdanteista ja kommunismia koskevilla tiedoilla oli selvä poliittinen ja sosiaalinen tilaus. Näin oli myös behavio-

raalisen tutkimussuunnan kotimaassa Yhdysvalloissa. Kuten Valtiotieteellisen yhdistyksen vieraina vuonna 1953 esitelmöinyt amerikansuomalainen Allan A. Kuusisto kuvaili tieteenalan kehitystä, ”sisäpoliittisissa tutkimuksissa alkoi valtiosääntöhistoriallisten ongelmien tilalle nousta syvällisempi ongelmaolttavuus, kysymys lojaalisuudesta vapaassa yhteiskunnassa” (Paakkunainen 1985, 323–324). Lojaalisuudella Kuusisto tarkoitti halua kunnioittaa liberaalin demokratian pelisääntöjä ja hyväksyä sen arvoperusta. Yhdysvaltalainen 1950-luvun valtavirran *political science* oli, senaattori MacCarthyn puhdistuksia arvostelleet liberaalit mukaan lukien, huomiota herättävän yksimielinen natsismin ja kommunismin kaltaisia ideologioita vastaan käytävän kamppailun merkityksestä. Strategisesti arvokkaat käyttäytymistieteelliset tutkimukset esimerkiksi ’autoritaarisesta persoonallisuustyypistä’ ja muista radikalismia selittävästä tekijöistä saivat myös huomattavan paljon julkista ja säätörahoitusta. (Matusow 1984, 3–13.)

’Kysymys lojaalisuudesta’ oli ajankohtainen myös muilla tutkimusaloilla. Teollisuussosiologiaa kohtaan heränneen kiinnostuksen taustalla oli työväen ammatillinen järjestäytyminen ja lakkojen lisääntyminen, mikä herätti kysymyksiä eturistiriidoista ja mahdollisista väkivaltaisista konflikteista teollisuustyöpaikoilla¹⁷. 1950-luvulla ihanteena näyttää olleen tyytyväisyyden saavuttaminen työntekijöiden ja johdon välisen arvokonsensuksen kautta. Esimerkiksi Mauno Koiviston tutkimuksessa ’korkea työmoraali’ määriteltiin yleisesti tilanteena, jossa ”työntekijät ovat huomattavassa määrin omaksuneet työnantajan päämäärät ja että he tuntevat kuuluvansa yhteen työnantajan kanssa (me-henki)” (Koivisto 1956, 83); Paavo Kolin mukaan kielteisimmän asennoituvien ’reaktiivisten’ työläisten ”[s]amastuminen negatiivista ennakkoluuloa luoviin norminmuodosteisiin ja sitä seuraava ryhmätietoisuuden kokeminen estävät näiden työntekijöiden työhalua kehittymästä maksimaaliseksi työauiudeksi ja ponnistusvalmiudeksi” (Koli 1955, 64).

Samantyyppiset kysymykset olivat vähintään yhtä selvästi läsnä maanpuolustusasenteiden tutkimuksessa (mm. Pesonen 1960, Eskola 1962, Randell 1965). Tällä alalla selkeintä linjaa edusti

kenties nuori Pertti Pesonen, joka päätti ylioppilaiden maanpuolustusasenteita koskevan artikkelinsa yhteenvedoon siitä, kuinka olisi toimittava ”jos suhtautuminen puolustuslaitokseen halutaan muuttaa nykyistä myötämielisemmäksi ja anteliaammaksi” (Pesonen 1960, 39). Tämä tavoite olisi huomionarvoinen, sillä ”olisi tähdennettävä, ettei nyt vallitsevan maailmanrauhan pituudesta ole varmuutta ja että Suomikin saattaa joutua mukaan mahdolliseen suursotaan [...] varsinkin suhtautumisen muuttaa suopeammaksi kansalaisten maanpuolustustahdon kohottaminen, joka onkin tärkein kaikkien varusmiesten koulutukselle asetettu yhteinen tavoite” (mts.).

Kommunistitutkimuksissa ’kysymystä lojaalisuudesta’ ei yleensä asetettu suoraan. On kuitenkin varmaa, että ajankohdan historialliseen tilanteeseen välittömästi liittyvänä se on vaikuttanut jollain tavoin jatkuvasti. Käsittelyn näennäinen pinnallisuus selittynee osittain sillä, että jo pienet vihjeet riittivät ilmaisemaan tutkijoiden positioita suhteessa sisäpoliittisiin konflikteihin¹⁸. Yksittäisissä tutkimuksissa saavutettu ’tutkimuksellinen etäisyys’ suhteessa päivänpoliittisiin kiistoihin tietysti vaihteli. Nousiaisen väitöskirjan alkupuoli sisälsi useita varsin jyrkkiä määritelmiä kommunisteista, jotka puoluejärjestönä vaikenivat vallankumouksellisista menettelytavoista, ja jotka ”halutaan esittää demokraattisena, edistyksellisenä ja kansallisena ryhmänä, joka pyrkii tavoitteisiinsa länsimaisen demokratian suomin menettelytavoitin”. Kuitenkin Nousiaisen mukaan oli ”syytä uskoa myötämielisyyden valtiopäivätyötä kohtaan

¹⁸ Poikkeuksena tästä epäsuoruudesta mainitsee Paakkunainen Valtiotieteellisen yhdistyksen historiassaan episodin, jossa yhdistys (ilmeisesti noin vuonna 1960) anoi Ford Foundationilta rahaa kommunismin tutkimiselle perusteiden, joiden ilmeisesti oletettiin miellyttävän amerikkalaisia: ”Neuvostoliiton naapuruus sekä Suomen ja Neuvostoliiton välinen ystävyys eivät ole vaikuttaneet Suomen sisäiseen vapauteen. Tämä on sitäkin merkillepantavampaa, kun kommunismi on tärkeä poliittinen voimatekijä Suomen sisäpolitiikassa [...] Maassa käytävä poliittinen taistelu kommunistien ja ei-kommunistien puolueiden välillä [...] on käsityksemme mukaan laajamittaisen tieteellisen työn arvoinen tutkimuskohde [...] Käsittääksemme on koko ihmiskunnalle elintärkeää tuntea niitä voimia, jotka nykyisin muovaavat demokraattista yhteiskuntaa ja joko tukevat tai tuhoavat sitä.” Valtiotieteellinen yhdistys lupasi turvata työn ’tieteellisen puolueettomuuden’. Hakemus ei kuitenkaan tuottanut toivottua tulosta. (Paakkunainen 1985, 343–344.)

¹⁷ Teollisuussosiologian kriittinen arvio: ks. Eskola (1971).

olevan vain taktisista syistä johtuvaa.” (Nousiainen 1956, 19.) Hän kuvaili SKDL:n järjestöksi, joka ”[y]leisesti vallalla olevan käsityksen mukaan [...] on kommunistien johtama ja heidän omien päämääriensä saavuttamiseen käyttämä vasemmistoradikaalisista aineksista koostuva puoluejärjestö” (Nousiainen 1956, 20). Tämän peitejärjestön avulla kommunistit – soveltaen ”kansainvälisen kommunismin toisen maailmansodan jälkeen hyväksymiä taktillisia menettelytapoja” – ”pyrkivät anastamaan vallan itselleen ainakin näennäisesti kansanvaltaisia, parlamentaarisia muotoja noudattaen” (Nousiainen 1956, 21). Näyttää kuitenkin siltä, että käsitellessään empiriansa ’aivan tavallisia savolaisia’, sydämen ja vatsan kommunisteja, Nousiainen asenne jonkin verran pehmeni. Erästä haastateltua lainaten ”kommunistia ja maalaisliitolaista ei erota muusta kuin nutusta” (Nousiainen 1956, 130). Tämä näkemys ei kuitenkaan koskenut johtajien ja agitaattorien ryhmää, joka ”pääosaltaan [...] koostuu jyrkimmistä ja aktiivisimmista aineksista, jotka näkevät kommunismissa tärkeimmän elämäntehtävänsä” (Nousiainen 1956, 142).

Myös Littunen sivusi samaa teemaa. Hänelle oli ”yhteiskunnan säilymisen kannalta kiinnostava kysymys, milloin oppositio saa sellaisen radikaalin muodon, joka on omiaan heikentämään yhteiskunnan toimintaa ja kiinteyttä [...] Kieltämällä kilpaillevien ideologioiden oikeutuksen kommunismi edustaa sellaista oppositiota, joka ainakin teoriasa heikentää yhteiskunnan toimintaa ja kiinteyttä” (Littunen 1960, 179). Heti tämän jälkeen Littunen kuitenkin esitti lieventävän kannan, jonka mukaan ”[s]itä paitsi kenties valtaosa kommunisteja äänestävistä itse omakohtaisesti asettuisi esim. ulkonaisen vaaran uhatessa tukemaan suomalaisen yhteiskunnan säilymistä” (Littunen 1960). Allardt puolestaan varoitti liian yksiviivaisista poliittisista johtopäätöksistä. Vuonna 1960 hän kirjoitti haastattelututkimusten metodologisista ongelmista viitaten melko suoraan kommunismin pelkoa ruokkiiviin tulkintoihin:

Esim. väitteen ’suhtaudun myötämielisesti kommunismiin’ hyväksyminen voi merkitä hyvin erilaisia asioita. Eräissä tapauksissa joku henkilö myönteisellä reaktiollaan haluaa ilmoittaa, että hän todella on valmis suorittamaan kommunistisia tekoja, esim. äänestämään kommunisteja. Toisinaan se taas merkitsee, että myönteisesti vastannut henkilö ilmoittaa tunte-

vansa myötämielisyyttä huonompiosaisia kohtaan. (Allardt 1960, 186–187.)¹⁹

Vuonna 1964 ilmestyneessä artikkelissaan Allardt piti jo todistettuna, että suuri osa kommunistien kannattajista ”are not entirely committed to the Communist cause [...] the Communist voters are neither fully committed to the Communist cause nor unwilling to consider national interests” (Allardt 1964a, 54).

Varhaisten kommunismitutkimusten tavoitteissa esiintyi jonkin verran myös sellaista ”integraatioajattelua”, jossa – Antti Eskolan provosoivaa kuvausta lainatakseni – ”korostettiin äsken käydyin sisällissodan haavojen umpeutumista, kansan eheytymistä, luokkarajojen häviämistä, yhteiskunnallisten vastakohtaisuuksien näennäisyyttä, ristiriitojen ja etutaistelun tarpeettomuutta sekä suoranaista turmiollisuutta” (Eskola 1969, 78). Tämänkaltaista asennoitumista voikin kenties löytää esimerkiksi Nousiainen väitöskirjasta. Yhteiskunnallisten ristiriitojen hälventäminen oli hänelle epäilemättä arvokas tavoite, jonka toteutumista estivät esimerkiksi seuraavat käytännölliset syyt:

Pohjois-Savon maaperään on kommunismi juurtunut vuosikymmenien saatossa niin lujasti, ettei sitä käsityksemme mukaan pystytä lyhyen ajanjakson kuluessa poistamaan sieltä aktiivisellakaan valistustyöllä tai laajoillakaan taloudellisilla tai sosiaalisilla toimenpiteillä [...] Jos kommunismi menettäisi maakunnassa otettaan, niin uskomme sen joka tapauksessa vievän aikaa ja tapahtuvan hitaasti rinnan taloudellisten ja sosiaalisten olojen kohoamisen kanssa” (Nousiainen 1956, 131).

Myös Littunen luotti valistuksen ja ’kehittyvien harrastusten’ voimaan ristiriitojen poistajana ja kiinnitti huomiota siihen epäkohtaan, että ”Suomen oloissa puuttuu puolueettomia tai oikeammin ideologisesti värittömiä nuorisjärjestöjä, jotka voisivat vetää puoleensa nuorisoa myös niistä yh-

¹⁹ Allardtin pohti varsin kiinnostavasti ongelmaa siitä, kuinka ”ihmisten tarkoitukset tai heidän lausumiensa väitteiden mieli ovat tärkeitä heidän asenteitaan tutkittaessa” (1960, 186). Vaikuttaa siltä, että hänen tulkintansa oli melko lähellä samaan aikaan englanninkielisessä maailmassa muotiin tullutta jälkiwittgensteinilaista kielifilosofiaa, vrt. esim. seuraava Allardtin toteamus: ”Sanan merkitys, mieli, ilmenee siitä, miten sitä käytetään” (1960, 190).

teiskuntaluokista, jotka ovat altteimpia radikaalisille”²⁰ (Littunen 1960, 166). Samankaltaiseen loogiikkaan perustui Rantalan kommentti, jonka mukaan ”SDP ei kuitenkaan kyennyt systemaattisella järjestö- ja valistustyöllä luomaan pohjoisessa sosiaalidemokraattisia perinteitä, mistä syystä SKDL pystyi toisen maailmansodan jälkeen tavallista paremmin käyttämään hyväkseen pohjoisten seutujen maaperässä piilevää radikaalisuutta” (Rantala 1970, 53).

Säätelyteoria ja tilanteen avoin politisoituminen

Allardt oli käytännössä se henkilö, joka 1960-luvun puolivälissä teki vanhanaikaiseksi yhteisten arvojen, valistuksen ja ’syrjäytymisen ehkäisy’ kautta operoivan integraatioajattelun ja vaati tarkastelemaan kommunistien ja ei-kommunistien välistä ristiriitaa poliittisena konfliktina, jonka molempia osapuolia olisi tarkasteltava saman pelin lähtökohteisesti tasavertaisina osapuolina. Allardtin välineenä oli erityisesti Ralf Dahrendorfin konfliktinsäätelyteorian tuominen suomalaiseen keskusteluun. Tämä onnistuikin niin hyvin, että 1960-luvun lopussa vanha integraatioideologia meni Antti Eskolan mukaan täydestä enää ”vanhoihin mummoihin, kirkkoherroihin, isänmaallisiin lehtoreihin ja kokoomusnuoriin” (Eskola 1969, 78). Tässä vaiheessa Eskolan rajun kritiikin kohteena tosin oli jo sama dahrendorfilainen teoria, jonka kannattajiin hän itsekkin oli lukeutunut vielä 1960-luvun puolivälissä (Eskola 1965).

Jos ’kysymystä lojaalisuudesta’ eli kommunistien mahdollisesta sisä- ja ulkopoliittisesta vaarallisuudesta oli ollut tapana käsitellä jotakuinkin häveliäästi, kykeni Allardt käyttämään hyväkseen 1960-luvun puolivälin avautunutta asenneilmapiiriä ja profiloitumaan nimenomaan poliittisella enakkoluulottomuudellaan. ”Luokkajakoon ja kommunismiin liittyy monia kysymyksiä, joista ihmiset eivät halua puhua avoimesti ja sumeilematta”, totesi Allardt Henkisen maanpuolustuksen suunnittelukunnan seminaarissa Espoon Jollaksessa kesällä 1964 (Allardt 1964b, 7). Vastoin kaikkien ei-kommunististen puolueiden esittämiä kantoja hän vaati kommunistien ottamista hallitukseen. Yhteis-

kunnallisen kehityksen kannalta ’säädellyt ristiriidat’ olivat hedelmällisiä, mutta ’säätlemättömät ristiriidat’ vaarallisia – Suomessa jako kommunisteihin ja ei-kommunisteihin kuului epäilyksettä jälkimmäisiin²¹. ”Pitäessään kommunisteja hallitusvastuun ulkopuolella muut puolueet soveltavat aivan toisenlaisia sääntöjä kansandemokraatteihin kuin muihin puolueisiin”, Allardt perusteli (Allardt 1964b, 11). Hän vetosi tutkimustuloksiin, joiden mukaan ”[k]ansandemokraattiset äänestäjät ovat keskimäärin selvästi köyhempiä, useammin työttömiä ja vähemmän koulukäyneitä kuin sosiaalidemokraattiset työläisäänestäjät [...] Kun kansandemokraatteja pidetään poliittisesti paitsiossa, olisi avoimesti myönnettävä, että tällöin myös pidetään maan köyhintä ja sosiaaliselta asemaltaan heikointa väestöä poliittisesti paitsioissa” (Allardt 1964b, 10).

Allardt ei myöskään pyrkinyt verhoamaan kysymyksen ’kansalliseen turvallisuuteen’ liittyvää ulottuvuutta:

Jos olettamukseni ovat oikeita, tilanne on yhteiskunnan sosiaalista rakennetta tarkkailevan henkilön kannalta todella vakava. Nykyisen politiikan jatkaminen merkitsee, että yli 20 % väestöstä pidetään poliittisessa paitsiossa hyvin pitkään. Kaikki tähän saakka saavutetut tulokset osoittavat, miten tällainen tilanne todella johtaa räjähdysmäisiin purkauksiin otollisen tilaisuuden ilmentyessä. (Allardt 1964b, 11; vrt. Dahrendorf 1959, 309–310.)

Allardtin ajatusten taustalla ollut Dahrendorfin konfliktinsäätelyteoria korosti sitä, että pyrittäessä ristiriitojen poliittiseen säätelyyn oli osapuolten intressien vastakkaisuus tunnustettava avoimesti. Konfliktia ei myöskään pitänyt pyrkiä hallinnollistamaan, juridisoimaan tai selittämään pois esimerkiksi kansalliseen eheyteen vedoten. Dahrendorfin sanoin: ”The attempt to obliterate lines of conflict by ready ideologies of harmony and unity in effect servers to increase rather than decrease the violence of conflict manifestations” (1959, 225–226).

²⁰ ”Lähimmäksi tällaista puolueettomuutta tulee partiojärjestö, mutta sekin koetaan monissa työläispiireissä porvarillisen ideologian sävyttämänä järjestönä” (mts.).

²¹ Säädellyn ristiriidan tunnusmerkit olivat: ”1) Ristiriidan osapuolet tunnustavat ristiriidan olemassaolon ja sen muodostaman reaalisen tosiasian. 2) Ristiriidan osapuolet organisoituvat eturyhmiksi. Niin kauan kuin ristiriitaiset voimat ovat diffuuseja, säätely ei onnistu. 3) Ristiriitojen osapuolten on hyväksyttävä tietyt pelisäännöt” (Allardt 1964c, 54; Dahrendorfin 1959, 225–227 mukaan).

Vastapuoli oli siis kohdattava kasvoista kasvoihin. Karrikoiden voi sanoa, että kommunismin oli suh- tauduttu hieman kuin eristäytyneeseen ja välillä uhittelevaan sukulaiseen, jonka kulkemisia oli seurattava ja jonka erikoislaatuisuuden syistä muut saattoivat jonkin verran keskustella, pyrkien niitä vilpittömästäkin ymmärtämään. Keskustelijoista ainakin joitakin olivat kuitenkin vaivanneet hie- noiset ja yleensä ääneen lausumattomat epäilykset siitä, että heidän oma käyttäytymisensä saattoi olla jollain tavalla syynä omalaatuisuuteen. Allardtin vaatimukset merkitsivät, että outo sukulainen piti ottaa muiden kanssa samoihin pöytiin silläkin uhalla, että kaikki joutuisivat tarkistamaan käsi- tyksiään paitsi 'toisesta' myös itsestään.

Kommunisteille tämä merkitsi vaatimusta yhteisten pelisääntöjen hyväksymisestä ja 'tapojen siistimisestä', ja joidenkin mielestä myös omasta identiteetistä luopumisesta – ainakin siinä tapauk- ssa, että identiteetin katsottiin rakentuneen 'por- varillisen' elämäntavan ja normiston täydelle kiel- tämiselle. Muille kuin kommunisteille vaatimus puolestaan merkitsi uuden yhteiskunnallisen dyna- miikan hyväksymistä – sitä, että kommunistien hy- väksyminen täysivaltaiseksi poliittiseksi osapuo- leksi saattaisi aiheuttaa arvojen ja olosuhteiden muutoksia, joita ei pystyittäisi ennalta täysin hallit- semaan. Tässä merkityksessä 'säätelyteoria' avasi uuden poliittisen pelikentän: integroidaanko kom- munistit 'muuhun yhteiskuntaan', vai muuttuuko 'muu yhteiskunta' vähitellen kommunistien tavoit- teiden osoittamaan suuntaan²². Näissä puitteissa vaatimus 'talvisodan yksimielisyyden' henkisen kulttuurin jatkuvasta ylläpitämisestä muuttui joka tapauksessa huonosti toimivaksi argumentaatio- strategiaksi (vrt. Eskola 1965, 62). Lukuvuonna 1964–65 Yhteiskunnallisen korkeakoulun Sosialis- tikerhossa puhunut Antti Eskola antoi esimerkin siitä, kuinka dahrendorfilaisuuden sisältämä uusi dynamiikka saatettiin vielä vuosikymmenen puo- livälissä nähdä optimistisesti myös sosialistisesta näkökulmasta:

Sen jälkeen kun kommunistit ovat hyväksyneet päätöksenteon keinoksi poliittisen demokratian, on heidän pyrkimyksensä siirtää valta työväes-

tölle ja muuttaa talousjärjestelmä sosialistisek- si aivan yhtä hyväksyttävä ja laillinen kuin por- variston pyrkimys säilyttää valta itsellään ja yhteiskunta kapitalistisena, tai sosiaalidemo- kraattien pyrkimys saada aikaan jossain tällä välillä sijaitseva ratkaisu. Vasta tällöin on myös reaalista puhua sosialismiin siirtymisestä, sillä muulla tavoin kuin demokraattista tietä se mei- dän oloissamme tuskin on mahdollista. Kuiten- kaan emme voi etukäteen taata, voittaako sosia- lismi vai kapitalismi vai syntykö niistä jokin kompromissi. (Eskola 1965, 67.)

Luultavasti myös kansalliseen eheyteen uskovilla tahoilla ymmärrettiin konfliktiteoreettisen argu- mentin reaali poliittiset perustelut. Heille kommu- nistit olivat potentiaalinen uhka, jota ei ulkopoliit- tisista syistä (joista edes Allardt ei maininnut) kui- tenkaan missään tapauksessa voinut 'poistaa' ku- ten 1930-luvulla oli yritetty tehdä. Tällaisessa sisä- ja ulkopoliittisessa tilanteessa kommunistien eris- tämisen kustannukset saattaisivat nousta huomai- tavan suuriksi, sillä jos rajalinjasta tulisi luonteel- taan pysyvä, olisi 'radikaalien' valvonta paitsi vai- keaa myös ulkopoliittisesti äärimmäisen kyseen- alaista ja se vaikuttaisi joka tapauksessa haitalli- sesti maan sisäiseen ilmapiiriin. Ei myöskään voi- taisi ennalta tietää, mihin asti vastakkaisuus kärji- tyisi, ja 'ulkopuoliset voimat' voisivat kaikkein tehokkaimmin käyttää hyväkseen sellaisia radikaale- ja, jotka eivät enää lainkaan identifioisi itseään valtioon ja saattaisivat muuttaa lojaalisuutensa kohdetta täysin.

Vuonna 1966 SKDL otettiin hallitukseen sosio- logiasta ja "sosiaaliseen kokonaisuuteen liittyvistä ajatuksista" (Paakkunainen 1985, 283) kiinnostu- neen presidentti Urho Kekkosen myötävaikutuk- sella. Tilanteeseen liittyi paljon jännitteitä, sillä kommunistien edellinen, vuonna 1948 päättynyt hallituskausi oli jättänyt traumaattisia muistoja molemmille puolille. Nytkään ei voitu ennalta tie- tää, miten kommunistit toimisivat ja miten Neu- vostoliitto pyrki heidän kauttaan vaikuttamaan. Tässä tilanteessa tutkijoiden esittämä väite useiden kommunistien kansallismielisyydestä (esim. Al- lardt 1964a) oli poliittisesti ladattu ja se toimi kah- teen suuntaan: yhtäältä se teki kommunisteja kel- poiseksi ja riisui heidän 'toisettaan'; toisaalta se tilsytti heidän mahdollisuuksiin radikaaliin toi- mintaan. Allardtilais-dahrendorfilaisen sosiologian mukaan hallituksessa toimiminen olisi muutenkin omiaan muuttamaan kommunistien asenteita 'eks-

²² Kysymys on yhteydessä myös tuolloin varsin laajasti kannatettuun ns. konvergenssijatteluun, jonka mukaan ka- pitalistinen ja sosialistinen maailmanjärjestelmä lähentyvät toisiaan muodostaen lopulta jonkinlaisen ominaisuuksiensa yhdistelmän.

pressiivisestä' 'instrumentaaliseen' (vrt. Allardt 1964c, 172–173): jälkimmäinen oli monista syistä turvallisempaa ja enemmän sopusoinnussa säätelyn ideologian kanssa.

Tällä uudella pelikentällä tulkinat SKDL:n ja kommunistien tavoitteista saivat aivan ilmeisen poliittisen merkityksen. Porvarillisessa ja sosiaalidemokraattisessa leirissä oli edullista korostaa kommunismin moniaineksisuutta ja sen useiden kannattajien kansallismielisyyttä. Samaa radikalismia tylsyttävää tavoitetta palveli myös luopuminen uhkaavasta kommunismi-sanasta esimerkiksi 'kansandemokratian' tai 'vasemmistososialismin' hyväksi. Esimerkiksi Olavi Borg totesi *Sosiologia*-lehdessä väitöstutkimuksensa (Borg 1964) tuloksiin nojaten seuraavaa kommunistien ideologisista linjauksista: "Muutoksen yleinen suunta on kuitenkin kiistaton: vähittäinen liberalisoituminen ja parlamentaarisen-demokraattisen järjestelmän pelisääntöihin totuttautuminen" (Borg 1965, 169). Myös hänen populääri SKDL:n esittelynsä vuodelta 1970 poikkesi merkittävästi vaikkapa Nousiaisen vuonna 1956 esittämästä kuvauksesta. Kun Nousiainen kirjoitti SKDL:stä SKP:lle alistaisena peitejärjestönä, niin Borg korosti juuri kattopuolue SKDL:n asemaa, jolla "on oma kommunistisesta puolueesta erottuva varsin moderni ohjelmansa, jossa ei paljoakaan mainita sosialismista". Borgin mukaan näytti yleisimminkin siltä, että "SKDL:n valtaosa ja toinen puoli SKP:stä ovat yhä selvemmin liukumassa kommunismista jonkinlaiseen vasemmistososialismiin [...] SKP:kin on muuttanut menettelytapavalintaa koskevassa kohdassa ohjelmaansa maltillisemmaksi, mm. proletariaatin diktatuuri -ajatus on jätetty pois – mutta muuten sen ohjelma on avoimen sosialistinen ja vallankumousta korostava." (Borg 1970, 34.)

Tulkinnallinen kamppailu siitä, luettiinko sääteleyhteoriaa 'oikeistolaisesti' vai 'vasemmistolaisesti' – toisin sanoen, puhuttaisiinko kommunistien 'käsytteisestä' vaiko heidän sillanpääasemastaan radikaalien sosialististen uudistusten toteuttamiseksi – näyttää kuitenkin päättyneen oikeistolaisen tulkinnan voittoon. "Hiljaksen ja rauhanomaisesti liukumalla ei Suomi luultavasti koskaan tule sosialismiin siirtymään", valitteli Eskola vuonna 1969 (Eskola 1969, 105). Hänen kommenttinsa kuvastivat syvää pettymystä sääteleyhteoriaan, jota hän pahoitteli aiemmin kannattaneensa. "Olen eräs niistä, jotka uusista teorioista innostuivat", hän kirjoitti ja jatkoi: "Noiden teorioiden propagoinnista mi-

nulla on vieläkin huono omatunto, vaikka teinkin sen ymmärtämättömyyttäni enkä pahuuttani" (Eskola 1969, 79). Ilmeisesti Eskola koki menneensä ainakin osittain lankaan. Hänelle kriittiseksi pisteeksi ja "porvarilliseksi konnankoukuksi" (Eskola 1969, 81) osoittautui vaatimus niistä 'yhteisistä pelisäännöistä', joiden tuli olla yhteiset sekä kommunisteille että porvareille. Näin siksi, että luokkaristiriitojen vallitessa oli porvaristo jo valmiiksi hallitseva osapuoli. "Suostuisiko se näillä voima-suhteilla ikimaaailmassa sopimaan säännöistä, joilla pelattaessa sillä olisi mahdollisuus hävitä? Ei tietenkään [...] Pelisääntöihin palatakseni: mikä on sen pelin nimi, jota työväestöä vaaditaan kiltisti pelaamaan, ja jonka säännöt on porvaristo laatinut sellaisiksi, että se aina pystyy tyhjentämään työväestön taskut? Se on porvarillinen demokratia." (Eskola 1965, 81–83.) Samankaltaista pettymystä kuvasti Eskolan suhtautuminen kommunistien hallitusyhteistyön saavutuksiin. Periaatteessa oli tietenkin mahdollista, että hallituksessa kommunistit "voivat luoda itselleen tukevampaa jaloinsijaa sitä hetkeä varten, jolloin tilanne on otollinen reippaaseen, luokkien valtasuhteita muuttavaan ponnistukseen" (Eskola 1969, 101). Käytännössä oli kuitenkin alkanut näyttää siltä, että "SKP:n itselleen ja työväenluokalle hankkimat edut ovat sitenkin kovin vähäiset verrattuna niihin etuihin, joita se on ollut myötäturvaamassa porvaristolle" (Eskola 1969). Eskola oli epäilemättä oikeassa siinä, että poliittiset päämäärät – osittain selvästi 'porvarilliset' päämäärät – olivat mukana dahrendorfilais-allardtilaisessa säätelyn teoriassa. Hänen oma esimerkkinsä kuitenkin osoitti, että myös 'socialistinen' luenta oli ollut mahdollinen, vaikka sen tehoavuutta luultavasti olivatkin heikentäneet sääteleyhteorian tietyt leimallisesti liberaalis-pluralistiset taustaoletukset. Tässä tapauksessa voinee kuitenkin todeta, että tieteelliset ja (puolue)poliittiset kiistat olivat niin peruuttamattomasti kietoutuneet toisiinsa, että jonkin teorian tai sen tulkinnan voittoja ja tappioita ei voi selittää pelkästään akateemisin perustein.

Alueellisuudesta järjestelmäorientaatioon

Hallituksessa tai hallituskelpoisena kommunismi ei ollut enää empiiristen asenteiden tai tiettyjen poliittisten alueiden erityisolosuhteiden ongelmaan vaan järjestelmätason ongelma. Haasteena ei toisin sanoen ollut enää tiettyjen alueiden tai ihmisryh-

mien empiirinen 'radikaalisuus' tai 'poikkeavuus', vaan 'järjestelmän' – jolla tarkoitettiin keskeisiä päätöksentekoelementtejä ja hallintoa – kyky välittää erilaisia intressejä ja käsitellä ristiriitoja ja konflikteja. Voi hyvin olettaa, että muutos on yleisemminkin merkinnyt politologioiden poliittikkakäsitysten muuttumista vähemmän maantieteellisesti ja kartografisesti orientoituneiksi ja enemmän systeemi- ja prosessorientoituneiksi. Kansandemokraattien hallitusvastuun jälkeen oli esimerkiksi Pohjois-Savo, Lappia tai muita syrjäisiä alueita enää vaikea pitää sisäpoliittisesti uhkaavina. Valtion aluepolitiikan laajenemisen kautta kysymys 'alueiden ongelmista' muuttui 1960-luvun lopulta alkaen yhä enemmän hallinnon ja *poliicin* kysymykseksi. Maan eri alueiden 'tasapuolisen kehittämisen' ideologian taustalla oli sosiaalisen oikeudenmukaisuuden ihanteiden lisäksi myös sellaista strategista allardtilaista ajattelua, jonka mukaan resursseja tarjoamalla ja vaikutusmahdollisuuksia luomalla ekspressiivisen protestikäyttäytymisen todennäköisyys vähenee ja poliittinen ennakoitavuus lisääntyy. Lisäksi maaseudun kaikkein protestialtuinta 'liikäväestöä' oli 1960- ja 1970-luvuilla muuttanut toimeentulon perässä Etelä-Suomeen ja Ruotsiin, mikä oli jo itsessään vaikuttanut radikalismien havaittuihin syntytekijöihin. On huomionarvoista, että Allardt oli jo vuonna 1964 kritisoinut sodanjälkeistä asutuspolitiikkaa ja todennut, että uusien pientilallisten sitominen maahan oli Suomen syrjäseuduilla hidastanut sosiaalista liikkuvuutta ja modernisaatiota (Allardt 1964a, 58).

Ajatukseen tieteiden edistymisestä empiirisen tiedon lisääntymisen ja 'kartan' jatkuvan tarkentumisen kautta alettiin nyt suhtautua yhä kriittisemmin. Se saatettiin yhdistää teoreettisia ongelmia kartaamaan ja kontrollihakaiseen "teknokraattiyhteiskuntatieteeseen", jonka tavoitteena on "päättökentekijöille tehty tutkimus ns. sosiaalisten ongelmien poistamiseksi" (Berndtson 1971, 24, 1973, 233–239; 'behavioraalien' puolustuksesta katso esim. Pesonen 1972). Myös Ilkka Heiskanen arvio behavioraalista empirismistä oli lähinnä varauksellinen: "yhden maan, yhden poliittisen järjestelmän kartoitus ja sen erikoispiirteiden etsintä voi korkeintaan olla valmistelua varsinaista tieteellistä tutkimustyötä varten" (Heiskanen 1969, 2). Heiskanen tulkinta kuitenkin mahdollisti ajatuksen siitä, että kotimaisiin alueisiin kohdistuvalla 'kartoitettavalla' tutkimuksella oli ollut jonkinlainen positiivinen funktio metodologian kehittämisessä ja

testaamisessa matkalla teoreettisesti vaativampiin kysymyksiin ja kansainvälisille areenoille. Esimerkiksi Allardtin korpikommunismia käsitellyt tunnettu englanninkielinen artikkeli olikin painottanut juuri Suomen soveltuvuutta sosiologisen radikalismitutkimuksen "test casena" (Allardt 1964a, 49). Myös Nousiainen mukaan "comparisons internal to this country may provide a means of testing many hypotheses of comparative research that are concerned with the social basis and the mobilization phenomena of radicalism" (Nousiainen 1969, 244). Myöhempi vertaileva politiikan tutkimus onkin usein painottunut pohjoismaisten tai eurooppalaisten poliittisten järjestelmien ja niiden osatekijöiden vertailuun maan sisäisten olojen vertailun asemesta.

Poliittisen ongelmanasettelun systeemipainotuneisuus näkyi nopeasti nousevan polven poliitikantutkijoiden töissä. Tiettyssä mielessä tieteenalalla samalla palattiin valtion käsitteen keskeisyyteen – esimerkiksi Erkki Berndtsonin mukaan "politiikan tutkimuksen keskeinen käsite tällä hetkellä on valtio, joka integroi yhteiskunnan kokonaisuudeksi ja jonka kautta yhteiskunnalliset prosessit nykyään yhä enemmän kulkevat" (Berndtson 1973, 244, eriävä tulkinta, ks. Anckar 1975). Esimerkiksi systeemi- tai prosessorientaatiosta soveltuu myös Heiskanen artikkeli 1970-luvun alusta, jossa hän otti tarkastelunsa ja kritiikkinsä kohteeksi kaksi laajalti propagoitua 'uutta' käsitystä politiikan tutkimuksen yhteiskunnallisesta tehtävästä. Ensimmäinen käsitellyistä tehtävistä oli järjestelmän "komplementaarisen kommunikaation" lisääminen, jonka väitettynä seurauksena olisi "'yleisen ymmärtämyksen' lisääntyminen joka antaa yksilöille ja ryhmille uudet mahdollisuudet esim. toimintojensa tavoitteiden määrittämiseen ja toisten yksilöiden ja ryhmien toimintojen ennakointiin sekä omien toimintojen sopeuttamiseen toisten yksilöiden ja ryhmien toimintoihin" (Heiskanen 1971, 33). Tämän 'neutraalin' tehtävänasettelun kritiikkinä Heiskanen tarkasteli 'emansipatorisen tutkimuksen' ideaa lähellä olevaa ajatusta politiikan tutkimuksesta "terapeuttisena korrektiivisena yhteiskunnallisena kommunikaationa", jonka perusajatuksena oli, että tutkijat voivat puuttua väristyneisiin yhteiskunnallisiin valtasuhteisiin toteamalla "yksilöiden ja ryhmien välisen kommunikatiivisen asymmetrian ja siihen perustuvan 'valilan kommunikatiivisen lisäarvon' ('väärän ideologian') sekä omalla toiminnallaan korjata asymmet-

riaa ja poistaa kommunikatiivista lisäarvoa” (Heiskanen 1971, 43, 38). Lisäksi reflektion kohteeksi tuli tutkijan itsensä useassa tapauksessa väistämättömän osallisuus ”poliittisen taistelun” tavoitteisiin (Heiskanen 1971, 46).

’Kartografinen’ ajattelu oli ollut intuitiivisesti ja kokemuksellisesti mielekkäintä aikana, jolloin puolueiden paikallistoiminta oli vilkasta, mahdollisuudet vaaliryöhyön ja poliittisen sanoman levittämiseen olivat kouriintuntuvasti riippuvaisia liikenneyhteyksien tasosta, ja poliittinen julkisuus toimi huomattavassa määrin paikallisten puoluelehtien varassa. Puoluekannatuksen ja äänestäjien sosioekonomisen taustan välillä vallinnut kohtuullisen vahva korrelaatio lisäsi suuristakin populaatioista tehtyjen käyttäytymismallien ja -ennusteiden uskottavuutta. Sota ja kylmä sota olivat lisäksi totuttaneet ajattelemaan rintaman ja alueellisen etenemisen käsitteiden kautta; ajatuskuva oli läsnä esimerkiksi ideologisten blokkien taistelussa Keski-Euroopasta sekä niin sanotussa dominoteoriassa, jonka avulla selitettiin kommunismin leviämistä maailmanpolitiikan periferioissa. Eräitä poikkeuksia lukuun ottamatta (mm. eräät Risto Sänkiahon tutkimukset ja 1970-luvun alussa valmistuneet gradut, mm. Seppo Kääriäinen 1970, ks. Sänkiaho 1973, lähdeviitteet 18, 19, 32, 42) ei Suomen ’poliittisen kartografian’ projekti edennyt yllä esiteltyjä juuri perustavanlaatuisempiin tuloksiin. Koko maata koskevana kokonaisuutena jäi Rantalan 1965 valmistunut *Suomen poliittiset alueet I* sen eräänlaiseksi huipentumaksi (osaa II ei ole julkaistu). Joka tapauksessa ’kartografinen’ tutkimus ja sen variantit tuottivat esimerkiksi sitä asiantuntemusta, johon nojaten suomalaiset valtiooppineet ovat kommentoineet tiedotusvälineissä vaaleja viimeisten 30 vuoden ajan (tämän perinteen varhaisvaiheita hyvin valaiseva teos on Pesonen, toim. 1972). Puoluetoimistoissa, sanomalehti uutisissa ja politiikan arkiymmärryksessä ’alueellisen kampaailun’ metafora on varmasti ollut koko ajan läsnä. Kaikkihan hyvin tietävät, ettei keskusta ole

vieläkään onnistunut ’tunkeutumaan’ Helsinkiin eivätkä vihreät ole saaneet ’pitävää jalansijaa’ Pohjois-Suomesta.

Joissakin arvioissa 1960-luku edustaa yhteiskuntatieteiden kulta-aikaa, jolloin tutkimuksen ’yhteiskunnallinen vaikuttavuus’ oli huipussaan. On totta, että yhteiskuntatieteiden ja poliittisten olojen muutos ovat harvoin kytkeytyneet toisiinsa yhtä läheisesti. Relevanssiaan tutkijat eivät kuitenkaan saavuttaneet pelkästään yliopistosta käsin, vaikka esimerkiksi heidän kykynsä ylittää luovasti oppiaine- ja muita rajoja varmasti paransi edellytyksiä. Lisäksi vaadittiin halua ja kykyä hakea näkemyksille poliittista tukea valtakunnan huipulta ja keskustella vastavuoroisesti virkamiesten, poliitikkojen ja muiden mielipidejohtajien kanssa. 1950- ja 60-lukujen yhteiskuntatiede myös perusteli itsensä ainakin välillisesti valtiollisten tai kansallisten päämäärien kautta. Esimerkiksi Allardtin konfliktiensäätelyteorian ’turvallisuuspoliittiset’ tai ’henkiseen maanpuolustukseen’ liittyvät implikaatiot olivat varsin selvät. 1970- ja 80-lukujen ajan voimakkaana jatkunut teknokraattisen ’palvelututkimuksen’ kritiikki luultavasti vähensi halukkuutta vastaavantyyppiseen vuorovaikutukseen. Samalla valtiooppi ja yhteiskuntatieteet menettivät osuuksiaan sellaisesta yliopiston ulkopuolisesta poliittisesta tuesta, jonka turvin pystyttäisiin välittömästi vaikuttamaan poliittisen keskustelun asialistaan. Tämä ei kuitenkaan ole ollut yksinomaan huono asia, sillä poliittisen tuen saamisesta seuraavat sidonnaisuudet merkitsevät aina myös tutkimukseen nähden ulkopuolisten intressien ilmaantumista kuvaan.²³

²³ Tekstistä on julkaistu suppeampi ja enemmän Lapin paikallisolosuhteisiin painottuva aikaisempi versio ”Korpi-kommunismin tulkinnat 1950- ja 60-luvuilla” teoksessa Aini Linjakumpu ja Leena Suopajarvi (toim.), *Sellinen seutu ja sellainen maa. Erot, vastarinta ja uuden politiikan vaatimus Lapissa*, Rovaniemi: Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja B 44, 2003, 111–136.

LÄHTEET

- Aatsinki, Ulla. 2003. Kommunismi Lapissa. Teoksessa Ilmo Massa ja Hanna Snellman (toim.), *Lappi: Maa, kansat, kulttuurit*, Helsinki: SKS.
- Adorno, Theodore ym. 1950. *The Authoritarian Personality*. New York: Harper & Row.
- Allardt, Erik. 1960. Poliittisten asenteiden rakenteesta. *Politiikka* 2:4, 186–192.
- Allardt, Erik. 1963. Yksilö- ja yhteisömuuttajat sosiaalitutkimuksessa. *Politiikka* 5:2, 51–61.
- Allardt, Erik. 1964a. Social Sources of Finnish Communism: Traditional and Emerging Radicalism. *International Journal of Comparative Sociology* V, 49–72.
- Allardt, Erik. 1964b. Suomalaisen yhteiskunnan perusvas-takohtaisuudet. Teoksessa *Kansalaisajattelun seminaari 8–13.6.1964. Alustukset, yleiskeskustelun puheenvuorot ja työryhmien tiivistelmät*. Helsinki: Henkisen maanpuo-lustuksen suunnittelukunta.
- Allardt, Erik. 1964c. *Yhteiskunnan rakenne ja sosiaalinen paine*. Porvoo: WSOY.
- Almond, Gabriel A. 1954. *The Appeals of Communism*. Princeton.
- Anckar, Dag. 1975. Staten som centralbegrepp: Drag i tidigare finländsk statsvetardoktrin. *Politiikka* 17:1, 5–18.
- Berndtson, Erkki. 1971. Emansipatorisesta tiedonintressistä ja sen suhteesta politiikan tutkimukseen. *Politiikka* 13:1, 10–26.
- Berndtson, Erkki. 1973. Arvot, tarpeet ja yhteiskuntatieteiden metodologia. *Politiikka* 15:3, 230–250.
- Borg, Olavi. 1964. *Suomen puolueideologiat: periaateohjelmien sisällyttämisen vertailu sekä katsaus niiden historialliseen taustaan ja syntyprosessiin*. Porvoo: WSOY.
- Borg, Olavi. 1965. Ideologisia virtauksia Suomen poliittisessä elämässä. *Sosiologia* 2:4, 162–170.
- Borg, Olavi. 1970. Eduskunta ja puolueet. Teoksessa Olavi Borg (toim.), *Mitä puoluetta äänestäisin*. Helsinki: Ota-va, 23–42.
- Borg, Olavi, Pertti Pesonen ja Klaus Törnudd (toim.). 2002. *Jan-Magnus Jansson opponens et XVIII doctores*. Acta Politica no 22, Helsingin yliopisto, Yleisen valtio-opin laitos.
- Dahrendorf, Ralf. 1959. *Class and Conflict in Industrial Society*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Eskola, Antti. 1962. Yhteiskunnan säilyttämistä ja puolustamista koskevat arvostukset. Eripainos, *Tiede ja ase*, N:o 20.
- Eskola, Antti. 1965. Poliittisten ristiriitojen säätely ja kommunismi. *Sosiologia* 2:2, 62–68.
- Eskola, Antti. 1969. *Vasen laita laava*. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Eskola, Antti. 1971. Työläiset, tutkijat ja asenteet. Suomalaista työnsosiologiaa 1950-luvulla. *Sosiologia* 8:5, 241–246.
- Eysenck, Hans Jürgen. 1954. *Psychology of Politics*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Goguel, Francois. 1951. Géographie des élections francaises de 1870 à 1951. Paris.
- Heiskanen, Ilkka. 1969. Suomalainen politiikan tutkimus 1969. *Politiikka* 11:1, 1–5.
- Heiskanen, Ilkka. 1971. Sosiaalietieteiden ”uudesta” metodologisesta keskustelusta ja sen merkityksestä politiikan tutkimukselle. *Politiikka* 13:1, 27–53.
- Jaakkola, Hannele. 2003. Ideologista strategiaa: lappilaista liikettä kommunismin hengessä. Julkaisematon valtio-opin proseminariesitelmä, Lapin yliopisto.
- Jansson, Jan-Magnus. 1959. Poliittikan tutkimus Suomessa. *Politiikka* 1:1–2, 1–6.
- Jutikkala, Eino (toim.). 1949. *Suomen historian kartasto*. Porvoo: WSOY.
- Koivisto, Mauno. 1956. *Sosiaaliset suhteet Turun satamassa*. Turun yliopisto.
- Koli, Paavo. 1955. *Ennakkoluuloista teollisessa organisaatiossa. Sosiologinen tutkimus teollisen organisaation johtajiston ja työntekijöiden välisestä vuorovaikutuksesta ja sen eräistä sosiaalisista edellytyksistä*. Porvoo: WSOY.
- Kuusi, Pekka. 1956. *Alkoholijuomien käyttö maaseudulla. Kokeellinen tutkimus alkoholijuomien käytöstä eräissä maalaiskunnissa ja kaupaloissa*. Helsinki: Väki-uomakysymyksen tutkimussäätiön julkaisuja 3.
- Kuusi, Pekka. 1961. *60-luvun sosiaalipolitiikka*. Helsinki: Sosiaalipoliittisen yhdistyksen julkaisuja 6.
- Kääriäinen, Seppo. 1970. *Puolueiden alueellinen kannatus Kuopion läänissä vuosina 1945–1966*. Yleisen valtio-opin pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto.
- Lehén, Tuure. 1961. *Kommunismen joukkovaikutuksen syyt. Erään tieteen tarkastelua*. Tampere: Suomen Kommunistinen Puolue.
- Lipset, Seymour Martin. 1960. *Political Man: The Social Bases of Politics*. Garden City, N.Y.: Doubleday.
- Littunen, Yrjö. 1960. Aktiivisuus ja radikalismi. *Politiikka* 2:4, 151–185.
- Matusow, Allen J. *The Unraveling of America. A History of Liberalism in the 1960s*. New York: Harper & Row.
- Nousiainen, Jaakko. 1956. *Kommunismi Kuopion läänissä. Ekologinen tutkimus kommunismin joukkokannatukseen vaikuttavista tekijöistä Pohjois-Savossa ja Pohjois-Karjalassa*. Joensuu: Pohjois-Karjalan kirjapaino Oy.
- Nousiainen, Jaakko. 1960. Poliittisen ekologian periaatteita ja menetelmiä. *Politiikka* 2:3, 123–138.
- Nousiainen, Jaakko. 1969. Research on the Finnish Communism. Reprint Series B, No. 5, Institute of Political Science, University of Turku.
- Nousiainen, Jaakko. 1983. Valtio-opillisen tutkimuksen behavioraalinen murros. Teoksessa Jaakko Nousiainen ja Dag Anckar (toim.), *Valtio ja yhteiskunta. Tutkielmia suomalaisen valtiollisen ajattelun ja valtio-opin historiasta*. Porvoo: Werner Söderström Osakeyhtiö, 179–224.
- Nousiainen, Jaakko. 1998. *Suomen poliittinen järjestelmä*. Kymmenes, uudistettu laitos. Porvoo: WSOY.
- Paakkunainen, Kari. 1985. *Demokratia, tiede, kansanvalitus. Valtiotieteellisen yhdistyksen intellektuaalhistoria 1935–1985*. Helsinki: Valtiotieteellinen yhdistys.
- Palonen, Kari. 1986. Toisen ja kolmannen polven suomalaisesta valtio-opista. Teoksessa Kari Paakkunainen (toim.), *Valtio-oppi tieteenä: Puheenvuoroja suomalaisen valtio-opin muuttumisesta*. Opetusmonisteet 19, Helsingin yliopisto, Yleisen valtio-opin laitos.

- Pesonen, Pertti. 1960. Ylioppilaat ja maanpuolustus. *Politiikka* 2:1, 20–41.
- Pesonen, Pertti. 1972. Behavioraalinen ja vertaileva politiikan tutkimus. *Politiikka* 14:3, 238–249.
- Pesonen, Pertti (toim.). 1972. *Protestivaalit, nuorisovaalit. Tutkielmia kansanedustajien vaaleista 1966, 1970 ja 1972*. Helsinki: Ylioppilastuki ry.
- Puuronen, Jorma. 1998. *Liike kylässä. Työväenliikkeen organisoituminen Kolarin Venejärvellä vuosina 1925–1950*. Rovaniemi: Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja B 27.
- Randell, Seppo. 1965. *Varusmiespalvelus ja asennemuutokset*. Acta Academiae Socialis, Ser. A, Vol. 2, Tampere: Yhteiskunnallinen korkeakoulu.
- Rantala, Onni. 1970. *Suomen poliittiset alueet I. Poliittisten aatteiden levinneisyys 1907–58*. Toinen, uudistettu ja täydennetty painos. Turku.
- Siegfried, André. 1913. *Tableau politique de la France de l'Ouest sous la Troisième République*. Paris.
- Sänkiaho, Risto. 1970. Puolueiden alueellisesta kannatuksesta Suomessa. Teoksessa Olavi Borg (toim.), *Mitä puoluetta äänestäisin*. Helsinki: Otava, 191–208.
- Sänkiaho, Risto. 1973. Poliittisen ekologian teorianmuodostuksen mahdollisuuksista. *Politiikka* 15:4, 302–320.
- Teljo, Jussi. 1950. Valtio-opin tehtävät ja menetelmät. *Suomalainen Suomi*, 1/1950, 14–18.
- Viljanmaa, Toni. 2002. Aseistakieltäytyjistä luokkataistelijoiden eturintamaan. Teuvan työväenliikkeen ideologinen kehitys sisällissodasta lapualaisvuosiin. Suomen historian pro gradu -tutkielma, Tampereen yliopisto.